

ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΕΚ ΝΑΞΟΥ

Υ Π Ο

ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Αἱ ἐξεταζόμεναι κατωτέρω δημώδεις Ναξιακαὶ παραδόσεις συνελέγησαν ὑπ' ἐμοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ παρελθὸν θέρος (τοῦ ἔτους 1959), ὅτε κατ' ἐντολήν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μετέβην εἰς τὴν νῆσον πρὸς συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης, ἣτις καὶ κατετέθη εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον ὑπ' ἀριθμ. χειρογράφου 2303. Αἱ παραδόσεις αὗται ἀποτελοῦν μέρος μόνον τοῦ συνόλου τῶν περιεχομένων ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ.

Α'. ΠΑΛΙΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Τοῦ Μυρισμένου τοῦ στενό.

Ἦρθαν οἱ πειρατὲς ἐς τὴν Νάξον καὶ ἐπαιζόντες τὰ ἀνθρώποι, ὅπου μέσα ἐς αὐτοὶ πῆραγε καὶ ἓνα παιδί πού ἔξερενε καὶ ἤπαιζενε τζαζαῖνα.¹ Τὸ παιδί ἤπαιζενε τζαζαῖνα καὶ μέσ' ἐς τὴν τζαζαῖνα τὸ σκοποῦσε.

Φεύγετ, Ἀριώτες, φεύγετε, φεύγετε Φιλωῖτες
καὶ ἐμένα Τοῦρκοι μὲ κρατοῦν, Σαρακηνοὶ μὲ γράζουν,²
καὶ ἐφεύγαν ὁ κόσμος ἀπὸ τὰ χωριά καὶ δὲν τὰ εὗρίσκαν οἱ Τοῦρκοι νὰ τοὶ πιάσουνε. Ὡς τὸ τέλος ὅμως τὸ καταλάβαινε καὶ τὸν ἐσκοτώσανε. Τὸν ἐπαρτήσανε ἐς τὸ δρόμο γιὰ νὰ βρωμίσει ν' ἀρρωστήσουν ἐκεῖνοι πού πομείνανε. Ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἐβρώμισεν, μόνον ἠμύρισεν καὶ τώρα τὸ στενὸ αὐτὸ λέγεται “τοῦ Μυρισμένου τοῦ στενό,”³ καὶ ἅμα περάσης ἀπὸ καὶ ἀκούς μυρωδιὰ ἀπὸ τὰ διάφορα δέδρα.

Λ.Α. ἀρ. 2303, σ. 108. (Ἐκ Φιλωτίου. Παρὰ Νικ. Ἰω. Μαυρομάτου, ἐτῶν 74)

Ἡ παράδοσις ἀποτελεῖ ἀνάμνησιν τῶν καταστροφῶν, τὰς ὁποίας ὑφίστατο ἄλλοτε ἡ Νάξος, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, ἐκ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν τῶν πειρατῶν, τῶν ἀρπαγῶν ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀγαθῶν ὡς καὶ τῶν αἰχμαλωσιῶν καὶ φόνων τῶν κατοίκων τῆς νήσου καὶ τοῦ ἔνεκα τούτου τρόμου, ὅστις κατελάμβανεν αὐτοὺς εὐθύς ὡς ἐλάμβανον γνῶσιν περὶ τοῦ προσεγγίζοντος ἐχθροῦ.⁴

¹ Ἀσκαυλον. Ἐν Νάξῳ πρὸ ὀλίγου ἀκόμη χρόνου ὁ ἄσκαυλος ἐχρησιμοποιεῖτο εὐρύτατα κατὰ τὰς διασκεδάσεις ἀποτελῶν τὸ κατ' ἐξοχὴν τοπικὸν μουσικὸν ὄργανον.

² Ὁδηγοῦν, συνοδεύουν.

³ Κεῖται ὀλίγον ἐξωθι τοῦ χωρίου Λαμαριῶνος.

⁴ Περὶ τῆς ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τούτων καταστάσεως εἰς τὰς νήσους βλέπε γενικῶς εἰς

Τὸ θέμα περὶ τοῦ αἰχμαλώτου, ὅστις διὰ τῆς τσαμπούνας (ἀσκαύλου) καὶ μὲ σχετικὸν ῥσμάτιον ἀνήγγελλεν εἰς τοὺς συντοπίτας του τὴν ἄφιξιν τῶν πειρατῶν, ἐπραγματεύθη παλαιότερον ὁ Περ. Γ. Ζερλέντης ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «Ναξία νῆσος καὶ πόλις»¹ μὲ πολλὰς ὁρθὰς ἐπ' αὐτοῦ παρατηρήσεις· ἡ γνώμη του ὅμως ὅτι «ἐκάλει τοὺς κωμήτας Ἀριώτας ὁ ἄδων οὐχὶ ὡς ἀπὸ κόμης Ἀριά, ἀνυπάρχον, ἀλλ' ὡς εἰς τὸ δάσος Ἀριά καταπεφευγότας, ἀπευθυνόμενος εἰς αὐτοὺς οὕτως, ὥστε αὐτοὶ μὲν νὰ νοήσωσι τὸ ἀγγελλόμενον, οἱ δὲ πειραταὶ νὰ μὴ ὑποτοπάσωσι τὴν τούτων παρουσίαν, ἀκούοντες ὄνομα ἄγνωστον αὐτοῖς»² δὲν φαίνεται ἀνταποκρινομένη πρὸς τὰ πράγματα. Ἐν Φιλωτίῳ ἡ παράδοσις ἀναφέρεται περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐν τῇ περιφερείᾳ «Ἀριά» παλαιοῦ συνοικισμοῦ — ἔχνη τούτου σώζονται καὶ μέχρι τῆς σήμερον — τοῦ ὁποίου τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων ἐγκατεστάθη ἐνταῦθα μετὰ τὴν καταστροφὴν του.³ Τοὺς κατοίκους τοῦ συνοικισμοῦ τούτου ὑπαινίσσεται προφανῶς ἡ ἀνωτέρω παράδοσις. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡ περὶ τούτου ἀνάμνησις εἶχε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δημιουργίας τῆς παραδόσεως λησμονηθῇ ἢ ἐὰν, μὴ θεωροῦντες ὡς ἀπαραίτητα τὰ περὶ τῆς ὑπάρξεως τούτου παραδοσιακὰ στοιχεῖα, δεχθῶμεν ὡς ἀνεπάρκτον τὸν συνοικισμόν, πάλιν ὁ ἄδων τοὺς ἐν τῇ περιφερείᾳ ταύτῃ «Ἀριά» κατέχοντας κτήματα πρὸς καλλιέργειαν καὶ νομὴν τῶν αἰγῶν καὶ προβάτων αὐτῶν ἀποκαλεῖ οὕτω, διότι οὕτω καλοῦνται ἔτι καὶ σήμερον, δηλ. Ἀριώτας οἱ κατέχοντες τὴν περιφέρειαν ταύτην Φιλωτῖται γεωργοὶ καὶ ποιμένες, ὡς ἀσπίδες καλοῦνται Ἀτσιμαουριῶτες καὶ Μαραθῖῶτες οἱ κατέχοντες πρὸς τὸν αὐτὸν ἄκοκον τὰς ἀγροτικὰς περιφερείας Ἀτσιμαοῦρ καὶ Μαραθοῦ.

Εἰς τὴν ἐξεταζομένην παράδοσιν περιλαμβάνεται ἔτι καὶ ἡ διήγησις περὶ τοῦ στενοῦ τοῦ Μυρισμένου, ἀπαντῶσα καὶ εἰς ἄλλας ἐν Νάξῳ περὶ τοῦ τοπωνυμίου παραδόσεις. Οὕτως εἰς παράδοσιν ἐκ τοῦ χωρίου Δαμαριῶνος λέγεται ὅτι ἦτανε μιὰ βασίλισσα καὶ τῇ ἑβαστούσανε καὶ τῇ σκοτιώσανε καὶ ἐμύριζεν ὁμορφα καὶ ἐμαζωχτήκανε ὕστερα ἀπὸ δύο μέρη καὶ τὴν ἐθάψανε. Ἀπὸ καὶ ὀνομάζεται τοῦ Μυρισμένου τὸ στενό.⁴ Συναφὴς εἶναι ἔτι καὶ ἡ παράδοσις ἐκ Καλαβρύτων περὶ

τὴν μελέτην τοῦ Διον. Ζακυνθηνοῦ, Corsaires et pirates dans les mers Grecques au temps de la domination Turque, Athènes 1936, καὶ Ἀντ. Φλ. Κατσουροῦ, Κουρσάροι καὶ σκλάβοι. Ἀνέκδοτα Μυκονιάτικα καὶ Συριανὰ ἔγγραφα, Σῦρος 1948.

¹ Byz. Zeitschr., 11 (1902), σ. 497 - 498.

² Αὐτόθι, σ. 498.

³ Πρβλ. καὶ εἰς Ναξιακὸν ὁδηγόν, ἔκδοσις Ναξιακοῦ Μέλλοντος, Ἀθήνα 1947, σ. 78 καὶ Γεωργ. Μ. Μελισσηνοῦ, Ἡ Νάξος σὲ ἀπλὴ γεωγραφικὴ - ἱστορικὴ καὶ γεωλογικὴ ἐπισκόπηση, ἔκδοσις Β', Ἀθήναι 1958, σ. 51.

⁴ Λ. Α. ἀρ. 2303, σ. 325 - 326.

κόρης, ἥτις γὰρ μὴ τὴν πιάσουνε (οἱ Τοῦρκοι) καὶ τῆς κάμουνε, διὰ τὸ ὅτι θὰ γὰρ τῆς κάμουνε, ἐπῆγε καὶ ἐγκραμίστηκε ἀπὸ κείνη τὴν κοτρώνα. Κ' ἔτσι ἀγίασε καὶ μυρρίζει ἐκεῖ χάμον τὸ χῶμα,¹ ὥς ἐπίσης καὶ ἡ ἐκ Κρήτης περὶ τοῦ τοπωνυμίου «τὸ Μυρισμένο κατσοπρίνι». Πιστεύεται ὅτι τὸ κατσοπρίνι ἐποτίσθη ἀπὸ ἅγιον αἷμα μάρτυρος καλογέρου, τὸν ὁποῖον ἐφόνευσαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἔκτοτε εὐωδιάζει.²

Ἐν ταῖς παραδόσεσι ταύταις συνεχίζεται προφανῶς ἡ λαϊκὴ πίστις, ἡ διαμορφωμένη ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, περὶ τῆς ἐκ τῶν λειψάνων καὶ τῶν τάφων τῶν ἁγίων μαρτύρων τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἄλλων Ἀγίων ἀποπνεούσης εὐωδίας.³

Β'. ΒΑΣΙΛΙΑΔΕΣ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΑ

Ἡ πηγὴ

Κάποιος βασιλέας μὲ τὴ βασίλισσα ἐκατοῦσανε ἀπάνω 'ς τὸ Κάστρο⁴ καὶ ἡ πηγὴ ἐβόρριζε. Ἡ βασίλισσα δὲν ἔμπορει νὰ πομπῇ καὶ κατασκεύασε ἓνα δρυμόνι⁵ καὶ τὴν ὄριξε μέσ' 'ς τὴ φλέα καὶ ἐκόπηκεν ὁ βοητός της.⁶

Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς ἐν τῷ χωρίῳ Ἄνω Ποταμιᾷ ὑπαρχούσης πηγῆς ἐξ ἧς ῥεεῖ ἄφθονον ὕδωρ, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν ἄρδευσιν ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ὁλοκλήρου τῆς περιοχῆς τῆς Ποταμιᾶς. Τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς παραδόσεως, παλαιότερον ἦτο κατὰ πολὺ ἀφθονώτερον, ἢ δ' ἐν τῷ ὑπερκειμένῳ τοῦ χωρίου κάστρῳ οἰκοῦσα βασίλισσα ἐνοχλουμένη ἐκ τοῦ θορύβου αὐτοῦ, ῥέοντος, κατασκεύασε πρὸς ἀπαλλαγὴν ἐκ τούτου δρυμόνι πὺν τό 'οριξε μέσ' 'ς τὴ φλέα καὶ ἐκόπηκεν ὁ βοητός της.

Κατ' ἄλλην ἐκ τῆς κώμης Λαμαριῶνος παράδοσιν ἡ βασίλισσα ἔβαλε εἰς (ἄλλην πηγὴν) τὴν βρύσι τοῦ Λαθρήνου ἓνα μαλαματένιο δρυμόνι μὴ ἀνεχομένη τὸν θόρυβον τοῦ ὀρμητικῶς ἀναβλύζοντος ὕδατος.⁶ Τὰ αὐτὰ περίπου διη-

¹ Βλ. Νικ. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τ. Α' (1904), σ. 154, ἀρ. 282.

² Ν. Ἰ. Τσαμπουλάκη, Τὸ Μυρισμένο κατσοπρίνι, Δρῆρος, ἔτ. Γ', ἀρ. 35, σ. 968 - 969.

³ Βλ. σχετικῶς περὶ τοῦ θέματος: Ἀνδρ. Ἰω. Φυτράκη, Λείψανα καὶ τάφοι μαρτύρων κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, ἐν Ἀθήναις 1955, σ. 20 κέξ., ἰδίᾳ ἐν σ. 25 - 27.

⁴ Πρόκειται περὶ τοῦ Ἀπάνω Κάστρου ἢ Κάστρου τῆς Νιρμαλιᾶς.

⁵ Κόσκινον μὲ μεγαλύτερον μεγέθους ὁπᾶς, χρησιμοποιούμενον εἰς διαφόρους γεωργικὰς ἐργασίας.

⁶ Λ. Α. ἀρ. 2303, σ. 326.

γούνται ἐνταῦθα καὶ διὰ τὴν «βρύσι τοῦ Δεμάτου» κειμένην εἰς ἱκανὴν ἀπὸ τῶν δύο πρώτων ἀπόστασιν.

Γ'. ΓΙΓΑΝΤΕΣ

Τόσο θεριὰ¹ πὰ ἦτανε οἱ παλαιοὶ ποὺ ὁ Νῶε ἔβγαλενε τό 'να ποδάρι του ἀπὸ τὸν 'Ababā² τσαὶ τ' ἄλλο ἀπὸ τὸν 'Αη Λιά³ τσ' ἠπέρασεν ὁ ποταμὸς ἀπὸ κάτω. Οἱ ἄλλοι γίνονται μικροὶ γιατί ἔχουνε μπασταρδέψει.⁴

Λ. Α. ἀρ. 2303, σ. 319. (Ἐκ Δαμαριῶνος. Παρὰ Γεωργ. Μ. Γκάγκανη, ἐτῶν 82)

Ἡ παράδοσις ἀπορρέει ἐκ τῶν περὶ τῶν παλαιῶν ἀνθρώπων ὡς γιγαντοσώμων λαϊκῶν δοξασιῶν καὶ τῆς συναφοῦς περὶ προοδευτικῆς καταπτώσεως καὶ ἐκφυλισμοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀντιλήψεως.

Ἡ πίστις αὕτη περὶ ἧς ἀναφέρει ἤδη ὁ Ὅμηρος⁵ εἶναι κοινὴ καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς.⁶ Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις, ὡς καὶ ἡ ἀνωτέρω ἐκ Νάξου, ἐνισχύονται εἰς τὴν διαμόρφωσιν των καὶ ἐκ τῆς εὐρέσεως ἐν τοῖς λαοῖς ὁσῶν μεγαλυτέρων μεγέθους κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν τῶν ἐστῶν τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων. Οὕτως οἱ παλαιοὶ παροτρύνονται γιγαντοσφαιεῖν, αὐτοὶ ἔχουσιν ἀνάστημα καὶ ὑπερφυεῖς εἰς μέγας πόδας καὶ χεῖρας.⁷

Εἰς τὴν παρατιθεμένην παράδοσιν παραλήπτως πρὸς τοὺς ἀνδρειωμένους παλαιούς Ἕλληνας, ὡς εἰς ἑτέραν ἐκ Νάξου,⁸ παρουσιάζεται ὁ Νῶε ὡς γίγας στηρίζων τὸν ἕνα πόδα ἐπὶ τοῦ βουνοῦ τοῦ 'Αη Λιά καὶ τὸν ἕτερον ἐπὶ τοῦ 'Αμπαμπά, ἐνῶ κάτωθεν αὐτοῦ ρεεῖ ποταμός. Ἡ παράδοσις ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην συνδέεται στενῶς πρὸς τὰς Κρητικὰς παραδόσεις περὶ τῶν γιγάντων Σαρανταπήχων,⁹ τῶν ὁποίων τὰ χαρακτηριστικὰ φαίνονται ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ Νῶε τῆς

¹ Θηρία, ἰσχυροὶ καὶ κατὰ τὸ ἀνάστημα ὑπερμεγέθεις.

² Βουνὸν κείμενον πρὸς Νότον τοῦ Δαμαριῶνος καὶ εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν.

³ Βουνὸν κείμενον νοτιοδυτικῶς τοῦ αὐτοῦ χωρίου.

⁴ Ἐκφυλισθῇ.

⁵ Ἰλ. Α', 260-272 κ. ἀ.

⁶ Βλ. Στίλπ. Κυριακίδου, Ἕλληνες γίγαντες, Ἡμερολ. Μεγ. Ἑλλάδος, ἔτ. 1926, σ. 46.

⁷ Βλ. Νικ. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' (1904), σ. 52-71, Β' (1904), σ. 729-754. Τοῦ αὐτοῦ, Νεοελλ. Μυθολογία, μέρος Β', ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 501-522. J. Th. Kakridis, Neugriechische Sagen über die alten Griechen. Ziva Antika, tom. 1-2 (1959) σ. 5. Βλ. ἔτι καὶ σχετικὰς παραδόσεις ἐκ Νάξου, Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Ναξιακαὶ παραδόσεις, Λαογρ. 17 (1957), σ. 35, ἀρ. 6, 7 καὶ σ. 55-58, ἐνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

⁸ Βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 35, ἀρ. 6.

⁹ Βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Ὁ ἀριθμὸς τεσσαράκοντα παρὰ Βυζαντινοῖς καὶ νεωτέρους Ἕλλησι, ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 97 κέξ.

ὑπὸ ἐξέτασιν παραδόσεως. Κατὰ τὰς παραδόσεις ἐν Κρήτῃ οἱ Σαραντάπηχοι «ἦσαν μακροὶ καὶ δυνατοί», δηλ. ὑψηλοὶ καὶ ἰσχυροὶ κατὰ τὴν σωματικὴν ρώμην,¹ ζῶντες δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ κατακλισμοῦ ἐπὶ Νῶε ἀνῆλθον διὰ νὰ διασωθοῦν ἐκ τούτου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς Ἰδης. Μεταξὺ τῶν Σαρανταπήχων τούτων γιγάντων ἦτο καὶ ὁ Νῶε.²

Δ'. ΑΡΧΑΙΟΙ ΠΥΡΓΟΙ ΚΑΙ ΚΑΣΤΡΑ

Ι. Ὁ πύργος τοῦ Χειμάρρου.

α'.

Μία φορὰ ἦταν ἓνας βασιλιάς ἔς τὴν Νάξο καὶ εἶχε μιὰ κόρη πολὺ ὁμορφη. Τῇ βασιλιοπούλᾳ αὐτῇ ὅταν ἐμεγάλωσε τὴν ἀγάπησαν τρία ἀδελφία μαζί, ποὺ ἦταν τὰ καλύτερα τῆς Νάξου καὶ ἔς τὴν ὁμορφιά ἀλλὰ καὶ ἔς τὰ ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ προσόντα. Ἡ βασιλιοπούλα, ἣ ὁποία ἐβλεπε καὶ τοὺς τρεῖς ἰσαξίους, δὲν ᾔξερε ποιὸν ἀπ' ὅλους νὰ προτιμήσῃ. Γιὰ νὰ βγῇ ἀπὸ τὸ καίφη καὶ γιὰ νὰ μὴ ἐπέλθῃ σύγκρουσις μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν, πράγμα ποὺ δὲν τὸ ἐπιθυμοῦσε, τῶν ἔβαλε τρία στοιχήματα. Τὰ στοιχήματα αὐτὰ ἦταν νὰ κερძοῦν εἰς τὴν Νάξον τρία μεγάλα ἔργα, ὅποιοι δὲ ἐπρωτοτέλειονε τὸ ἔργον τοῦ καὶ ἐπείνετο πρῶτος μὲ τὰ ἐργαλεῖα τοῦ, αὐτὸν θὰ ἔπαινε γιὰ ἅπαντα τῆς. Ὁ ἓνας θὰ ἔχτιζε τὸν πύργον τοῦ Χειμάρρου, ὁ δεῦτερος θὰ ἔκανε τὸ Δίστομον πηγάδι καὶ ὁ τρίτος θὰ ἐπήγγαινε τὸ νερὸ ἀπὸ τὴς Ἐγκαρῆς³ εἰς τὴν Χώραν.⁴ Ἐκεῖνος, λέει, ποὺ θὰ ἐπήγγαινε τὸ νερὸ εἰς τὴν Χώραν ἀπὸ τὴς Ἐγκαρῆς θὰ ἐτελείωνε πρῶτος τὸ ἔργον ἀλλὰ ἐκεῖ ποὺ ἐπήγγαινε ἐγύρισε καὶ εἶδε τὸ νερὸ ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσε καὶ ἀπὸ τῆς χαρὰς τοῦ γιὰ τὴν ἐπιτυχίαν λέει: «Γιὰ δέ το! σὰν τὴν πουτάναν γυναῖκα μὲ ἀκολουθᾷ...». Ἐκεῖνη τῇ στιγμῇ ἐσταμάτησε τὸ νερὸ νὰ τρέχῃ καὶ ἔτσι ἔχασε τὸ στοιχίημα. Οἱ δυὸ ἄλλοι ποὺ θὰ ἔκαναν τὸν πύργον τοῦ Χειμάρρου καὶ τὸ πηγάδι τοῦ Διστόμου⁵ ἐτελείωσαν μαζί τὰ ἔργα των. Ἐκεῖνος μάλιστα ποὺ ἔχτιζε τὸν πύργον ἐξέχασε τὰ ἐργαλεῖα τοῦ μέσα ἔς τοὺς τοίχους καὶ ἀναγκάστηκε νὰ βουλήσῃ ἓνα κομμάτι τοῦ πύργου γιὰ νὰ τὰ εὔρῃ καὶ ὕστερα νὰ τὸ ξαναχτίσῃ. Καὶ οἱ δυὸ ἔφθασαν τὴν ἴδιαν στιγμὴν ἔς τὸν πύργον καὶ δὲν ὑπολείπετο παρὰ νὰ μονομαχήσουν πιά γιὰ νὰ πάρῃ ὁ νικητὴς ἀπὸ τὴν μονομαχίαν τὴν βασιλιοπούλαν. Ἡ μονομαχία των ὅμως ποὺ ἔγινε πρὶν προλάβῃ κανεὶς νὰ τοὺς ξεχωρίσῃ κατέληξε, ὥστε νὰ σκοτωθοῦν καὶ οἱ δυὸ μπροστὰ ἔς τὰ μάτια

¹ Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐνθ' ἀν., σ. 97.

² Προμ. ὁ Πυρρ. ἐτ. 1936, ἀρ. 266, σ. 7. Βλ. καὶ Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 99.

³ Χωρίον τῆς Νάξου.

⁴ Ἡ πρωτεύουσα τῆς νήσου Νάξου.

⁵ Ἐσφαλμένως φέρεται συνήθως παρὰ τῷ λαῷ οὕτως ἀντὶ τοῦ ὁρθοῦ «τὸ Δίστομον πηγάδι». Τὸ φρέαρ τοῦτο ἀπέχει ὀλίγα χιλιόμετρα ἀπὸ τοῦ πύργου.

της βασιλιοπούλας. Ἡ βασιλιοπούλα ἀπὸ τὸν καμὸν ποῦ ἔγινε αὐτὴ ἡ αἰτία νὰ σκοτωθοῦν δυὸ παλληκάρια σὰν κ' ἐκεῖνα καὶ μάλιστα ἀδελφία ἠτύοκτόνησε ἐκεῖ ποῦ ἐφρονεύθησαν οἱ δυὸ ἀδελφοί, 'ς τὴν ρεματιά κοντὰ 'ς τὸν πύργο τοῦ Χειμάρρου. Προτοῦ ὅμως σκοτωθῇ παρεκάλεσε τὸν Δία νὰ τὴν κάμῃ ἕνα φυτὸν ποῦ 'ς τὴν κορφὴν του νὰ ἔχῃ τὴν ὁμορφιάν της καὶ 'ς τὴν ρίζα του τὴν πίκρα ποῦ ἐδοκίμασε. Ὁ Δίας τὴν ἤκουσε καὶ εἰς τὸν τάφον της βγῆκε μιὰ φυλλάδα.¹ Καὶ πραγματικῶς ἡ φυλλάδα, ὅταν εἶναι ἀνθισμένη, εἶναι ἀπὸ τὰ ὠραιότερα λουλούδια, ἐνῶ ἡ ρίζα της εἶναι πικριά, δηλητήριον.

Λ. Α. ἀρ. 2303, σ. 195-197. (Ἐκ Φιλωτίου. Κατ' ἀφήγησιν τοῦ δικηγόρου Ἡλία Γ. Χουζούρη, ἐτῶν 30)

β'.

Ἦτανε μιὰ βασιλιοπούλα καὶ τὴν ἀγαποῦσανε τρεῖς καὶ 'ἰὰ νὰ μὴν σκοτωθοῦν τῶν ἤθαλενε τρία στοιχήματα. Ὅποτε, πρῶτα τελειώσῃ τὸ στοιχίμά του θὰ τόνε πάρῃ. Τὰ στοιχήματά 'τανε, ὁ ἕνας νὰ πάρῃ τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ 'Εγκαρὲς 'ς τὴ Χώρα. Ὁ ἄλλος νὰ κάμῃ τοῦ Διστόμου τὸ πηγάδι καὶ ὁ ἄλλος νὰ χτίσῃ τὸν πύργο τοῦ Χειμάρρου. Εὐτὸς πρῶτα νὰ εἰσέλθῃ τὸ νερὸ πηγάδι καὶ 'ὄρισε² κ' εἶπε πῶς εἰς τὸ πηγάδι σὰν τὴν πουτάνα 'υναῖκα. Ἀμέσως τὸ νερὸ ἐχάθη. Ὁ ἄλλος ἤχτισε τὸ πηγάδι τοῦ Διστόμου καὶ τὸ 'χε τελειώσῃ καὶ εἰσέλασε τὸ σφυρί του μέσα 'ς τὸ θεμέλιο καὶ τὸ βούλησενε 'ἰὰ νὰ τὸ ξαναδοῇ. Ὁ ἄλλος ἤχτισε τὸν πύργο, τὸν ἐτέλειωσε πρῶτα κ' ἤπηρε βρέπει τὴ βασιλιοπούλα.

Λ. Α. ἀρ. 2303, σ. 372. (Ἐκ Φιλωτίου. Παρὰ Δημ. Ν. Σουλῆ, ἐτῶν 78)

γ'.

Ἦτανε μιὰ βασιλιοπούλα τῆς Νάξου καὶ τὴν ἐγαποῦσανε τρεῖς νέοι ἀλλὰ αὐτοὶ οἱ τρεῖς ἦτανε οἱ καλύτεροι τεχνίτες τοῦ τόπου καὶ γιὰ νὰ μὴ χαθῇ καένας ἀπ' αὐτούς, γιὰ νὰ μὴν ἔρθουνε σὲ ρῆξι νὰ σκοτωθῇ καένας, τῶν ἔδωσε τρία πράγματα νὰ κάμω. Ὁ ἕνας νὰ χτίσῃ τὸν πύργο τοῦ Χειμάρρου, ὁ ἄλλος τοῦ Διστόμου τὸ πηγάδι καὶ ὁ ἄλλος νὰ πάρῃ τὸ νερὸ ἀπὸ τὴν 'Εγκαρὲς 'ς τὴ Χώρα καὶ ὅποιοι ἔρθῃ πιὸ μπροστά μὲ τὰ ἐργαλεῖα του μαζί θὰ τὴν πάρῃ 'υναῖκα. Αὐτὸς μὲ τὸ νερὸ θὰ 'ρχότανε πρῶτος ἀλλὰ εἶπε, λέει, ἐκεῖ ποῦ πῆγαινε, "γιὰ ξάνοις³ πῶς μ' ἀκλουθᾷ τὸ νερὸ σὰν τὴν πουτάνα 'υναῖκα, κ' ἐστάθηκε, λέει, τὸ νερὸ καὶ δὲν τὸν ἀκλουθοῦσε. Οἱ δυὸ ἄλλοι εἶχανε ξεχάσει τὰ ἐργαλεῖα μέσα 'ς τὸ χτίριο κι ἀναγκαστήκανε κ' ἔδω.

¹ Νήριον τὸ κοινόν.

² Ἐγύριεν, ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω.

³ Κοίταξε, ἰδέ.

λήσανε πάλι τὸ χτίσιμο γιὰ νὰ τὰ βροῦνε κ' ἔτσι ἐπήγανε κ' οἱ δυὸ μαζί. Μόλις τοὺς εἶδε ἡ βασιλιοπούλα γιὰ νὰ μὴ χαθοῦν αὐτοὶ ἤπωσε ἐκείνη ἀπὸ τὸ μπαρκόνι κ' ἐσκοτώθηκε.

Λ. Α. ἀρ. 2303, σ. 364-365. (Ἐκ Δανακοῦ. Παρὰ Ἑμμ. Τσάφου)

δ'.

Ὁ πύργος τῆς Τρυγόνας.¹

Ποῦ ἤμουνα 17 - 18 χρονῶν μ' ἐπῆρε ἀφέντης μου καὶ ἠπῆαμενε² νὰ κόψουμε συκῆς κ' ἐγυρίζαμε κι ἀποθέσαμε³ 'ς τὸν πύργο καὶ μοῦ ἔδειξε τίς πέτρες ποὺ ἔδωκε μὲ τὸ πιργιόνι γιὰ νὰ τίς βάλουμε τῇ μιᾷ πάνω 'ς τὴν ἄλλη κ' ἔκανε ἡ γυναίκα μὲ τὸ ἓνα χέρι τὴ ρόκα⁴ καὶ μὲ τὸ ἄλλο ἔδωκε τῇ πέτρα κ' ἐχτίστηκενε ὁ πύργος.

Ἦτανε ὅμως τρεῖς μαστόροι καὶ ἀγαποῦσαν τὴν βασιλιοπούλα ποὺ ἔμενε 'ς τὰ Παλάτια⁵ καὶ τοὺς εἶπε ἡ βασιλιοπούλα εἰς τὰ κάμετε ὅτι σὰς πῶ καὶ ὅποιος ἔρθῃ πρῶτος ἐδῶ θὰ τὸν πάρω. Εἰς πρῶτος θὰ πάει νὰ κάμῃς τὸν πύργο, ὁ δεῦτερος θὰ πάῃ νὰ πλακοστρώσῃ τὴν Ἀλοκὴ⁶ καὶ ὁ ἄλλος νὰ φέρῃ τὸ νερὸ ἀπὸ τίς Κάμπονες⁷ 'ς τὸ Παρὰπῶρτι⁸. Ὁ πρῶτος ἔφερε τὸ νερὸ κοντὰ 'ς τὴ Χώρα καὶ τὸν ἄρως τήσανε, ἀν φέρῃ τὸ νερὸ, καὶ τοὺς εἶπε ὁ δεύτερος τὴν πομπάνα μὲ ἀντηρὰ ἀπὸ πίσω, καὶ ἀμέσως στράφηκενε τὸ νερὸ πίσω. Οἱ ἄλλοι δυὸ πηγαίνανε μαζί καὶ δὲν τὴν πῆρε κανεὶς γιατί τὸ στοίχημα ἦτο ὅποιος πρῶτος πᾶῃ. Ἐκεῖνος ὅμως ποὺ ἔχτισε τὸν πύργο θὰ προλάβαινε ἀλλὰ ἔσχασε τὸ σφυρὶ τοῦ μὲς 'ς τὸν πύργο καὶ τὸ γύρευε καὶ γιὰ τοῦτο ἄργησε γιατί ἔπρεπε νὰ παρουσιαστοῦν μὲ τὰ ἐργαλεῖα τοὺς καὶ ἀφοῦ δὲν ἐπρόλαβε νὰ πάῃ πρῶτος ἐθύμωσε κ' ἐγύρισε πίσω κ' ἔδωκενε μιὰ κλωτσιὰ τοῦ πύργου καὶ τὸν ἐδόουλησε.

(Ἐξ Ἀγερσανίου. Παρὰ Ἀνδρέου Δημητροκάλλη, ἐτῶν 90)

Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος εἰς τὰς ἀνωτέρω α', β', γ' παραδόσεις πύργος τοῦ Χειμάρρου, κείμενος ἐν τῇ πρὸς ΝΑ. τοῦ χωρίου Φιλωτίου ἐξοχικῇ περιφερείᾳ «Χεί-

¹ Ὡνομάσθη οὕτως ἐξ ἐγγύς αὐτοῦ κτημάτων ἀποκαλουμένων «χωράφια τῆς τρυγόνας». Λέγεται καὶ πύργος ἢ καὶ παλιόπυργος τῆς Πλάκας.

² Ἐπήγαμε, μετέβημεν.

³ Ἀπεθέσαμεν τὸ φορτίον κατὰ γῆς.

⁴ Ἡλακάτην.

⁵ Ἀρχαῖος ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος οὗ σώζεται ἡ πύλη ἐπὶ τῆς νησίδος τοῦ Βάχχου κειμένης πρὸς βορρᾶν τῆς πρωτευούσης τῆς Νάξου.

⁶ Παραθαλάσσιος περιοχὴ ἐγγύς τοῦ πύργου τῆς Πλάκας.

⁷ Ἐξοχικὴ περιφέρεια τῆς περιοχῆς Μελάνων.

⁸ Ἐνν. τὰ Παλάτια, τὴν νησίδα τοῦ Βάχχου.

μαρρος» και εἰς ἀπόστασιν δύο καὶ πλέον ὥρῶν δρόμου ἀπ' αὐτοῦ, εἶναι ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἀρχαίων μνημείων τῆς Νάξου. Ἔχει σχῆμα στρογγύλον καὶ εἶναι ἐκτισμένος δι' ὀγκωδῶν ὁμοιομόρφως λελαξευμένων λίθων, συνηρμοσμένων ἄνευ συγκολλητικῆς ὕλης.¹

Ὡς κτίσμα ἀνήκει πιθανώτατα εἰς τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα, ἐχρησίμευε δ' ὡς πύργος ἀμύνης² τῶν περίεξ οἰκούντων κατὰ τῶν ἔξωθεν ἐπερχομένων καὶ λυμαινομένων τὰς νήσους, ἰδίᾳ τὰς ἐγγύς τῆς θαλάσσης περιοχὰς αὐτῶν, πειρατῶν καὶ ἄλλων ἐπιδρομέων.³

Περὶ τοῦ πύργου τούτου ὑπάρχουν πολλαὶ παραδόσεις εἰς διαφόρους παραλλαγάς, ὧν τινες ἀναφέρονται εἰς τὸν ἕτερον τῶν ἐν τῇ νήσῳ ἀρχαίων πύργων, τὸν πύργον τῆς Πλάκας, ὡς ἡ ἀνωτέρω παράδοσις δ', ὀρθογώνιον κατὰ τὸ

σχῆμα καὶ ἐλάχιστά διατηρούμενον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πρῶτον. Ἐκ τῶν παραδόσεων τούτων δύο περιέλαβεν ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐν τῇ συλλογῇ αὐτοῦ «Παραδόσεις», αἵτινες περιέχουν σπουδαῖα στοιχεῖα σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν ἀρχαιοτέραν τῆς νήσου Νάξου ἱστορίαν καὶ ζωὴν.⁴

Αἱ παρατιθέμεναι ὑπ' ἐμοῦ ἀνωτέρω διηγήσεις ἀποτελοῦν παραλλαγὰς τῆς αὐτῆς παραδόσεως, διαδεδομένης εὐρέως ἀνὰ τὴν νῆσον. Ἐκ τούτων αἱ

Ὁ πύργος τοῦ Χειμάρρου.

¹ Σύντομον περιγραφὴν αὐτοῦ βλ. παρὰ *E. Dugit*, *Naxos et les établissements Latins de l'Archipel* (mémoires et rapports), Paris 1874, σ. 91 - 92.

² Τὴν γνώμην ταύτην ὀφείλω εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Ν. Κοντολέοντα, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης. Πληθὺς ἄλλων ἀρχαίων πύργων, ὁμοίων σχεδὸν τὴν κατασκευὴν καὶ τῶν αὐτῶν περιπυρ χρόνων καὶ χρησιμότητος, ὑπάρχει εἰς Κυκλάδας, περὶ ὧν βλ. *Ἰάκ. Χ. Δραγάτην*, Πρακτ. τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. ἔτ. 1915, σ. 96 - 107, ἔτ. 1920, σ. 147 - 172, ἔτ. 1922 - 24, σ. 44 - 47 καὶ *Ἰω. Κ. Βογιατζίδου*, Γλῶσσα καὶ Λαογραφία τῆς νήσου Ἀνδρου, τ. Α', ἐν Ἀθήναις 1949, σ. 37, τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1956, σ. 102-104, κ.ά.

³ Βλ. παρὰ *E. Dugit*, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 92.

⁴ *Νικ. Γ. Πολίτου*, Παραδόσεις, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 88 - 94, σφ. 166 καὶ 167 καὶ σημειώσεις, τόμ. Β', σ. 772 - 774.

τρεις πρώται περί τοῦ πύργου τοῦ Χειμάρρου, ὁμοιάζουσαι πρὸς τὴν τελευταίαν περί τοῦ πύργου τῆς Τρυγόνας (Πλάκας), εἶναι συναφεῖς πρὸς τὴν δημοσιευομένην ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου ὑπ' ἀρ. 167 περί τοῦ «παλιοπύργου τῆς Πλάκας»,¹ ἐνῶ ἡ περί τοῦ πύργου τοῦ Χειμάρρου ὑπ' ἀρ. 166² εἶναι διαφόρου περιεχομένου. Ἡ τελευταία αὕτη παράδοσις ἀναφέρει σαφῶς περί σχέσεως τῶν δύο τούτων ἐν Νάξῳ ἀρχαίων πύργων. Αἱ παραλλαγὰί τῆς πρώτης παρὰ Ν. Γ. Πολίτη παραδόσεως ἀποδίδονται ὅτε μὲν εἰς τὸν ἕνα, ὅτε δ' εἰς τὸν ἕτερον τῶν πύργων τούτων, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω δημοσιευομένων.

Κοινὸν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν παρατιθεμένων ἐνταῦθα παραλλαγῶν (α'-δ') εἶναι ἡ ἐπιβολὴ ὑπὸ τῆς βασιλοπούλας εἰς τοὺς μνηστῆρας αὐτῆς τριῶν ἄθλων (στοιχημάτων) πρὸς ἐκτέλεσιν, προκειμένου νὰ ἐκλέξη ἐξ αὐτῶν τὸν πλέον ἄξιον, τὸν νικητὴν, ὡς σύζυγόν της. Ἐκ τῶν δυσκόλων τούτων ἔργων, τὸ τῆς ἀνεγέρσεως πύργου καὶ τῆς διοχετεύσεως τοῦ ὕδατος εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου Χώραν, ἀποτελεῖ κοινὸν στοιχεῖον πασῶν τῶν παραλλαγῶν. Ὁ τρίτος ἄθλος τῆς κατασκευῆς τοῦ Διστόμου πηγαδιοῦ ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰς περὶ τοῦ πύργου τοῦ Χειμάρρου παραλλαγὰς πρὸς τὸν ὁποῖον ἐσχετίσθη, ὡς φαίνεται, ἡ κατασκευὴ τοῦ φρέατος τούτου λόγῳ τῆς ἀρχαιότητος αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ ἔνθα τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ λιθοδομῆς, κατεσκευασμένης ἐκ λίθων οὐκ εὐλαβομένης λαξεύσεως καὶ σχήματος πρὸς τοὺς λίθους δι' ὧν ἀνηγέρθη ὁ πύργος. Εἰς τὴν παράδοσιν περὶ τοῦ πύργου τῆς Τρυγόνας (δ') φέρεται ὡς τρίτος ἄθλος ἡ κατακώσις τῆς Ἀλυκῆς, γειτονικῆς παραθαλασσίου περιοχῆς, κεκαλυμμένης νῦν ὑπὸ θαλάσσης, διὰ πλακῶν.

Εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἄθλων τούτων καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς λύσιν τῆς ἐριδος περὶ τὴν βασιλοπούλαν ὁ ἀναλαβὼν τὴν κατασκευὴν τοῦ ὕδραγωγείου πρὸς διοχέτευσιν τοῦ ὕδατος «ἀπὸ τῆς Ἐγκαρῆς εἰς τὴν Χώραν» (παραλλ. α', β', γ') ἢ «ἀπὸ τῆς Κάμπωνες ἔς τὸ Πιραπόρτι» (παραλλ. δ'), ὅπερ ταῦτο σχεδόν, ἀπέτυχεν. Οἱ ἕτεροι δύο ἐπιτυχόντες νὰ φέρουν ταυτοχρόνως εἰς πέρας τὰ ἀναληφθέντα ἔργα (παραλλ. α', γ', δ') κατέληξαν εἰς μονομαχίαν ἐνώπιον τῆς βασιλοπούλας καὶ ἐφόνευσαν ἀλλήλους (παραλλ. α') ἢ ἡ βασιλοπούλα προλαμβάνουσα τὴν μονομαχίαν αὐτοκτονεῖ (παραλλ. γ') ἢ οὐδεὶς τούτων ὡς νικητὴς λαμβάνει αὐτὴν ὡς σύζυγον (παραλλ. δ'). Τέλος κατὰ τὴν παραλλαγὴν β' ὁ ἀναλαβὼν νὰ ἀνεγείρῃ τὸν πύργον τοῦ Χειμάρρου ἔφερε πρῶτος εἰς πέρας τὸ ἔργον του καὶ ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν βασιλόπαιδα.

Αἱ ἀνωτέρω παραδόσεις συμφωνοῦν εἰς τὸ ὅτι τελικῶς δύο μνηστῆρες ἀν-

¹ Ἐνθ' ἀνωτ.

² Ἐνθ' ἀνωτ.

³ Βλ. *E. Dugit*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 91.

ταγωνίζονται διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς κόρης, οἷτινες κατὰ τὴν παραλλ. α', τὴν καὶ πληρεστέραν, ἦσαν ἀδελφοὶ καὶ ἐν τῇ διεκδικήσει τῆς νεάνιδος ἐφρονεύθησαν.¹

Ἡ λύσις αὕτη παρουσιάζει ὁμοιότητας πρὸς τὴν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ναξιακῇ παραδόσει² τῆς ἀλληλοκτονίας τοῦ Σικελοῦ καὶ Ἐκητόρου κατόπιν φιλονικίας διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ὠραίας θυγατρὸς τοῦ Ἀλωέως Παγκράτιδος, ὡς ἤδη ὁ Ν. Γ. Πολίτης παρετήρησε σχολιάζων τὴν παράδοσιν περὶ τοῦ παλιοπύργου τῆς Πλάκας (ἀρ. 167),³ δὲν εἶναι δ' ἀπίθανον εἰς τὰς παραδόσεις ταύτας νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἀπήχησις τῆς τῶν ἀρχαίων Ναξίων σχετικῆς ταύτης δοξασίας. Δέον ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ περὶ ἧς πρόκειται παράδοσις, προσηρμοσμένη πρὸς ἐξήγησιν τῆς κατασκευῆς τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος πύργων τῆς Νάξου, ἀπαντᾷ εὐρύτερον διαδεδομένη καὶ εἰς ἄλλους τόπους ὡς εἰς Παμφυλίαν (πρόσφυγες), Κορινθίαν, Ἀττικὴν, Ἀκαρνανίαν, Δωρίδα⁴, Λακεδαίμονα⁵ καὶ Κρήτην⁶ μὲ θέμα ὁμοίως εἰς τὰς παραδόσεις ταύτας, τὸ κοινὸν καὶ εἰς τὰ παραμύθια,⁷ τῆς ἐπιβολῆς ὑπὸ νεάνιδος, συνήθως βασιλοπούλας, ἄθλων εἰς τὴν μνηστῆρα ἢ τοὺς μνηστῆρας αὐτῆς πρὸς ἐκτέλεσιν.

Ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ ἐν τῇ παραλλ. α' στοιχείον τῆς πρὸ τῆς αὐτοκτονίας κατόπιν ἐκείνης τῆς βασιλοπούλας πρὸς τὸν Δία μεταμορφώσεως αὐτῆς εἰς πικροδάφνην (φυλλάδα), ἥτις νὰ φέρῃ εἰς τὴν κορυφὴν αὐτῆς τὸ κάλλος τῆς εἰς δὲ τὴν ρίζαν τὴν πικρίαν, ἣν ἐδοκίμασεν ἐκ τοῦ ποτῶν ὀμμάτων αὐτῆς θανάτου τῶν δύο ἐρασθέντων αὐτῆς νέων.

Τὸ θέμα τοῦτο τῆς μεταμορφώσεως εἰς πικροδάφνην ἀπαντᾷ ἐπίσης καὶ εἰς τὰς παραλλαγὰς τῆς παραδόσεως ταύτης ἐκ τῆς ἐπαρχίας Λακεδαίμονος⁸ ἀλλ' ὑπὸ διάφορον οἰκονομίαν. Κατὰ τὴν α' ἐνταῦθα παραλλαγὴν ἡ βασιλοπούλα προτοῦ αὐτοκτονήσῃ εἶδε πλησίον τοῦ τόπου ὅπου εὐρίσκετο ἓνα λουλούδι καὶ σ' αὐτὸ εἶπε ἡ βασιλοπούλα, τὰ φύλλα του νὰ πάρουνε τὴν πίκρα της καὶ τὰ ἄνθη του τὴν ὁμορφίαν της· ἔγινε ἡ πικροδάφνη.⁹ Κατὰ τὴν β' παραλλ. εἶπε ἀπὸ τὸ αἷμα μου νὰ φυτρώσῃ ἓνα δέντρο καὶ νὰ ᾖ χη τις πίκρες μου ᾖ τὴ ρίζα του

¹ Ἡ παράδοσις αὕτη μοὶ ἀνεκoinώθη ὑπὸ τοῦ πληροφορητοῦ μου, ὡς τὴν ἤκουσεν οὗτος πρὸ 15 καὶ πλέον ἐτῶν ἐκ διηγήσεως γέροντος ποιμένου.

² Ἦν ἀναφέρει ὁ Διόδ. ὁ Σικελιώτης (Βιβλ. Ἱστορ. Ε', 52, 3).

³ Ἐνθ' ἄνωτ.

⁴ Βλ. Νικ. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄνωτ., τόμ. Α', παραδ. ὑπ' ἀρ. 149, 162, 163, 164, 165.

⁵ Βλ. Βασ. Φάβην, ἐν Λαογρ. 4 (1912/13) σ. 452 κέξ.

⁶ Περ. «Οἰκογένεια», ἀρ. 188, σ. 453.

⁷ Stith Thompson, Motif-Index of Folk-literature, vol 3, Copenhagen 1956, σ. 398-408 (Motif H. 310-359).

⁸ Βλ. Β. Φάβην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 452 - 454.

⁹ Αὐτόθι, σ. 452.

καὶ τὴν ὁμορφιά μου ἔς τὴν κορφή του· καὶ φύτευσε ἡ ροδάφινα.¹ Τέλος κατὰ τὴν δ' παραλλ. πῆρε ἓνα ποτήρι φαρμάκι καὶ πῆγε σὲ μιὰ ροδάφινα καὶ ἤπιε· τὸ μισὸ καὶ τὸ ἄλλο μισὸ τὸ ἔχυσε ἔς τὴ ρίζα τῆς ροδάφινας καὶ εἶπε «σὺ ροδάφινα νὰ πάρῃς τὴν ὁμορφιά μου καὶ τὰ φαρμάκια μου». Ἄλλοι λένε πὼς ἔς τὸ τάφο της φύτευσε ἡ ροδάφινα καὶ πῆρε ἡ κορφή τὴν ὁμορφιά της καὶ ἡ ρίζα τὰ φαρμάκια της.²

Περὶ τῆς μεταβιβάσεως τῆς πικρίας καὶ τοῦ κάλλους νεάνιδος εἰς τὸν θάμνον τοῦτον, τὴν πικροδάφνην, γίνεται εἰδικώτερον κατωτέρω λόγος.

II. Τὸ κάστρο τ' Ἀπαλίου.

α'.

Οἱ ἄντρες ἐφύγανε ἀπὸ ἔδω ἀπὸ τὸ κάστρο τ' Ἀπαλίου νὰ πάνε ἔς τὸ πανηγύρι πάνω ἔς τ' Ἀπάνω Κάστρο³ καὶ ἀφῆσαν τὴ βασίλισσα ἐδῶ. Ἀφ' οὗ ἤφθινε τὴ βασίλισσα βγήκανε κάτω ἀπὸ τὴν Ἀγία⁴ ἀγγέλματα καὶ ἤρθανε καὶ ἐπιάσανε νὰ πάρουνε τὴ βασίλισσα. Ὅταν φθάσανε εἰς τὸ κάστρο καὶ ἐμάχονταν, φύγανε ἀπὸ τὸ κάστρο νὰ εἰδοποιήσουνε τὸ βασιλεῖον· καὶ τῆρνε τὴ βασίλισσα καὶ τὴν κατεδάσανε ἔς τὸ Λαυρήνιο⁵ καὶ ὕστερα πρὸς νοτίως καὶ ῥχούσανε οἱ ἄλλοι τοῖς σάνε νὰ φύγουνε. Πιαστήκαν ἐκεῖ καὶ ἔγινε θρόνος. Τοῦς κωνηγούσαν ἀπὸ πίσω ἴσαμε τοῦ Φονιά τὸν κάμπος.⁶ Ἐκεῖ πάλι γενήκανε πολλὰ φονικά καὶ μάχες καὶ ἀπὸ φτό ὠνομάστηκεν τοῦ Φονιά ὁ κάμπος. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐθαρίσανε γιὰ τὸ Παρασφαιό.⁷ Ἐκεῖ πιά ἐσκορπίσανε.

Λ. Α. ἀρ. 2303, σ. 324-325. (Ἐκ Δαμαριῶνος. Παρὰ Στεφάνου Δέτση, ἐτῶν 65)

β'.

Τὸ κάστρο τ' Ἀπαλίου εἶναι χτισμένον μὲ τὸ λάδι· οἱ τοῖχοι του δὲ χαλοῦνε.

Λ. Α. ἀρ. 2303, σ. 319. (Ἐκ Δαμαριῶνος. Παρὰ Γεωργ. Μ. Γκάγκανη, ἐτῶν 82)

¹ Β. Φάβη, ἐνθ' ἀν., σ. 453.

² Αὐτόθι, σ. 454.

³ Ἡ κάστρο τῆς Ντρομαλίας.

⁴ Παράλιος περιοχὴ ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ Νάξῳ. Περὶ τοῦ τοπων. τούτου βλ. Ἀντ. Φλ. Κατσουροῦ, Τοπωνύμια τῆς Νάξου, Ναξιακὸν Ἀρχεῖον, ἔτος Α', τευχ. 10 (Ὀκτώβριος 1947), σ. 135.

⁵ Κάμπος δυτικῶς τοῦ κάστρου κείμενος.

⁶ Τοπων. νοτίως τοῦ κάστρου.

⁷ Τοπων. κείμενον νοτίως τοῦ κάστρου.

Τὸ κάστρον τ' Ἀπαλίου κεῖται ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Σαγκρίου, ἔχει δ' ἀνεγερθῆ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.¹

Ὡς αἱ ἀνωτέρω παραδόσεις περὶ τοῦ πύργου τοῦ Χειμάρρου καὶ τοῦ πύργου τῆς Τρυγόνας, οὕτω καὶ αἱ περὶ τοῦ κάστρου τ' Ἀπαλίου ἀναφέρουν περὶ τῆς ἀνεγέρσεώς του ὡς καὶ περὶ γεγονότων σχετικῶν πρὸς τὰ ὀχυρὰ κτίσματα τούτου, ἰδίᾳ περὶ τῶν τυχῶν αὐτοῦ.

Εἰς τὴν πρώτην τῶν παραδόσεων τούτων λέγεται περὶ βασιλίσης ἀρπαγείσης ὑπὸ ἐπιδρομῶν ἐκ τοῦ κάστρου, ἀπόντος τοῦ βασιλέως, καὶ περὶ τῆς κατόπιν καταδιώξεώς των φονικῆς συμπλοκῆς εἰς τοῦ Λαθρήνου, τοῦ Φονιά τὸν κάμπο καὶ τὸ Παρασφαιό, ἐρμηνευομένης οὕτως ὑπὸ τοῦ λαοῦ διὰ τῆς διηγήσεως ταύτης τῆς ἀρχῆς τῶν τοπωνυμίων τούτων ἐκ τῶν λαβόντων χώραν ἐνταῦθα γεγονότων.

Περὶ βασιλίσης ὡς ἡρωίδος δι' ἣν ἐπῆλθε σύγκρουσις ἐξ ἧς μεγάλη καταστροφή ἐν τῇ νήσῳ προεκλήθη ἀναφέρει ἐτέρα παράδοσις ἐξ Ἀπεράθου, διαφόρου ὅμως περιεχομένου.² Κατὰ τὴν παραδοσιν ταύτην ἡ βασίλισσα εἶναι ἡ τῆς Κρήτης καὶ ἔχει ἀπαχθῆ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νάξου, οἱ δὲ ἐπιδραμόντες κατὰ τοῦ ἐν τῷ κάστρῳ βασιλέως πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς εἶναι Κρητες.

Διὰ τὴν ἀνέχεσθαι τοῦ κάστρου τ' Ἀπαλίου κατὰ τὴν δευτέραν παράδοσιν ἐξορησιμοποιήθη εἰς τὴν συγκατασκευὴν ὅλων τῶν λίθων ἀπὸ τοῦ ἑδατοῦ ἔλαιον,³ πρὸς δικαιολογίαν τῆς ἀντιλήψεως τῶν τυχῶν του, σωζομένων ἱκανοποιητικῶς μέχρι τῆς σήμερον. Σχετικὰς εἰδήσεις εὑρίσκονται καὶ ἐξ ἄλλων τόπων δι' ὀχυρὰ φρούρια, ὡς ἐπὶ παραδείγματός διὰ τὸ κάστρον τῆς Ψωιδίας, περὶ τοῦ ὁποίου παραδίδεται εἰς παραλλαγὰς τοῦ περὶ αὐτοῦ δημῶδους ἄσματος ὅτι ἦτο κατεσκευασμένον ἀπὸ μόλυβδον,⁴ σίδηρον,⁵ ἀσήμι,⁶ ἄργυρον,⁷ χρυσόν,⁸ ὅτι εἶναι θεοχτισμένο⁹ κλπ.

¹ Βλ. περὶ τούτου *Περικλ. Γ. Ζερλέντου*, Νάξια νήσος καὶ πόλις, Byzant. Zeitschr. 11 (1902), σ. 496 - 497.

² Βλ. *Δημ. Β. Οἰκονομίδου*, Νάξια καὶ παραδόσεις, Λαογρ. 17 (1957) σ. 31 καὶ 54-55.

³ Ὁμοίως παραδίδεται καὶ περὶ τοῦ Ἀπάνω Κάστρου ὅτι καὶ τούτου οἱ τοῖχοι ἐκτίσθησαν με ἔλαιον· βλ. *Νικ. Κεφαλληνιάδου*, τ' Ἀπάνω Κάστρο, ἐφημ. «Κυκλαδικόν Φῶς», ἔτ. ΙΑ', ἀρ. φ. 126 (Ἰανουάρ. 1960), σ. 10.

⁴ *Ι. Σαραντίδου Ἀρχελάου*, Ἡ Σινασσός, ἐν Ἀθήναις 1899, σ. 168, ἔσμα Θ', στ. 4.

⁵ Ἐνθ' ἀνωτ., στ. 5.

⁶ *Λ. Α.* ἀρ. 1550, σ. 17, ἀρ. 11 (Καταφύγιον Μακεδονίας. Συλλ. Ἰω. Τσοῦφλια, 1936).

⁷ *Λ. Α.* ἀρ. 1378Γ, σ. 26 (Μεσοχώρι Πυλίας. Συλλ. Γεωργίας Ταρσούλη, 1939).

⁸ *Δ. Ι. Ε. Ε.*, τόμ. Α' (1884), σ. 727, ἀρ. θ', στ. 4-5.

⁹ *Λ. Α.* ἀρ. 1087, σ. 3α (Σκῦρος Εὐβοίας. Συλλ. Βασ. Φάβη, 1908 = *Λ. Α.* ἀρ. 1083, σ. 91).

Ε'. Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΘΗ ΤΟΥ

'Ο Κουδεδές.

'Ο Κουδεδές κάτι ἤκαμενε τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ καταράστηκενε νὰ ζῇ μέχρι τῇ συνδελείᾳ τοῦ κόσμου. Φωνάζει καὶ μιλεῖ καὶ λέει μόνου: «ἀκόμη, ἀκόμη»; καὶ καὰ¹ ἀκόμη δὲ βγαίνει ἡ ψυχὴ μου;

Λ. Α. ἀρ. 2303, σ. 92. (Ἐκ Φιλωτίου. Παρὰ Κυριακῆς 'Ε. Θεωνᾶ, ἐτῶν 78)

Τῆς περὶ τοῦ Κουτεντέ παραδόσεως ταύτης, εὐρέως διαδεδομένης, παραλλαγὰς τινὰς ἔχει ἤδη δημοσιεύσει ὁ Ν. Γ. Πολίτης.² Κατ' αὐτὰς ὁ Κουτεντές ἦτο Ἑβραῖος, ὅστις ἐρράπισε τὸν Χριστὸν ἢ συμπεριεφέρθη κακῶς πρὸς αὐτόν, ὁ δὲ Χριστὸς τὸν κατηράσθη νὰ ζῇ αἰωνίως ὑφιστάμενος δεινά. Ἐν Λέρφ ἡ περὶ τούτου παράδοσις ἔχει διαμορφωθῇ ἐξ ἐπιδράσεως τῆς παραδόσεως περὶ τῆς Γοργόνας, ἀδελφῆς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Κατὰ τὴν σχετικὴν διήγησιν: *Ἦνας Κουτεντές ἐμπάτισσε τὸ Χριστὸ τὸν καιρὸ τοῦ τὸν ἐσταυρώσανε καὶ ὁ Χριστὸς τότε καταρτήσθηκε νὰ μὴν ποθᾷ ἅ' ὃς γερῇ ἡ Δευτέρα Παρουσία. Λένε πὼς πολλοὶ τὸν εἶδανε στὸ Τσιρίγο καὶ εἶπε: «Ζῇ ἡ Μαρία ὁ γιὸς;». Καὶ ἀπαντοῦν: «Ζῇ καὶ βασιλεύει εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας».*³ Ἐν Φιλωτίῳ Νάξου εἶναι συνήθεις εἰς εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ καὶ σχετικαὶ ἀραὶ: πὺν νὰ 'ενῆς σὰ δὲ Κουδεδὲ πὺν νὰ σε στήσουνε σὰ δὲ Κουδεδὲ κ. ᾧ.

Σ'. ΑΝΘΙ

Ι. 'Ο ἅγιος Παχώμιος.

α'.

'Ο ἅγιος Παχώμιος ἦτανε ἡγούμενος καὶ γιατρὸς κ' ἐπειδὴ ἐγιάτρευενε τὸν κόσμον τὸν ἐφυλάκισενε ὁ βασιλιάς καὶ ὕστερα ἐδιόταξε νὰ τόνε ρίζουνε 'ς ἓνα πηγάδι κ' εἶπαν τοῦ βασιλιᾶ: ἡ διαταγὴ σου ἐξετελέσθη. Ἐπῆεν ὁ ἴδιος νὰ 'δῇ 'ς τὸ πηγάδι καὶ τὸν εἶδενε τὸν ἅγιο Παχώμιο ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸ πηγάδι. Ἀπὸ τότε πιά πηγαίνουν πολλοὶ 'ς τὴ μνήμη του καὶ σωτηρεύονται γιατί εἶναι γιατρὸς καὶ πολλοὶ ἔχουν σωτηρευτῇ.

Λ. Α. ἀρ. 2303, σ. 230 - 231. (Ἐκ Τσικαλαρειοῦ. Παρὰ Εὐαγγέλου Σαλιερῆ, ἐτῶν 50)

¹ Καὶ καλὰ = δηλαδὴ.

² Παραδόσεις, τ. Α', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 103 - 105, ἀρ. 184 - 187, τ. Β', σ. 787 - 790. Βλ. καὶ Γ. Ἀ. Μέγα, ὁ Ἰουδάς εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ, Ἐπετηρ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχ. ἐτ. Γ' - Δ' (1941 - 1942), σ. 26.

³ Λ. Α. ἀρ. 2279, σ. 359 (Συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1958).

β'.

Ἐχτίσαν τὴν ἐκκλησίαν (τοῦ ἁγίου Παχωμίου) καμμιά φορά κ' ἐδρεψεν¹ καένα καὶ τοῦ 'πε: ἀνοίξετέ μου τὴν ἐκκλησίαν μὰ γὼ εἶμαι γιατρός καὶ νὰ μ' ἀφήσετε σὰν ποῦ 'μαι.

Ἄμα ἓνα παιδὶ εἶναι κλαμένο, γρινιάρικο,² εἶναι μέσα 'ς τὸ ἱερό ἓνα τρίγωνο καὶ τὸ πᾶνε ἐκεῖ (καὶ ὅταν εἶναι ἀρρωστημένο) καὶ λένε. Ἐδῶ ἀφίνω τὴν ἀρρώστια ντου, ἐδῶ ἀφίνω τὴ γρίνα ντου.

Ὅποιος ἦταν³ ἀρρωστος τοῦ βγάζανε τὰ ροῦχα καὶ τοῦ βάνανε ἄλλα γιὰ ν' ἀφήσουν ἐκεῖ τὴν ἀρρώστια.

Λ. Α. ἀρ. 2303, σ. 231 - 232. (Παρά τοῦ αὐτοῦ πληροφορητοῦ)

Ἡ ἐκκλησία περὶ ἧς ἀναφέρουν αἱ παραδόσεις αὗται εἶναι ναῦδριον κείμενον ὀλίγον ἔξωθι τοῦ χωρίου Τσικαλαρειοῦ, ἔγρηα τὴν 15ην Μαΐου πανηγυρίζεται ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Παχωμίου. Ὁ ἅγιος Παχώμιος, ὅστις καλεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐν Νάξῳ καὶ ἅγιος Παχούμιος, Παχάμιος, Παχύς, ἁη βάχυς, λατρεύεται ἐνταῦθα συμφώνως καὶ πρὸς τὰς διηγήσεις ταύτας τοῦ λαοῦ ὡς ἱατρός τῶν κατὰ τρεῖς ἡμέρας πρὸς αὐτὸν ἀσθενῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν καχεκτικῶν παιδίων, τῶν ὁποίων ὡς πιστεύεται, καὶμοστῶ σωματικῶς εὐθώστα. Πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην θεραπευτικὴν ιδιότητα τοῦ ἁγίου συνδέεται στενῶς ἀπὸ παλαιῶν χρόνων ὁπῇ «κουλλούρα» εὗρισκομένη ἄνωθεν τῆς εἰσόδου τοῦ ναυδρίου καὶ ἡ ὁποία διετεθεῖτο μέχρι πρό τινος χρόνου. Δι' αὐτῆς διαπερῶμενα τὰ ἀσθενῆ καὶ ἀτροφικά ἰδίᾳ παιδιά ἀνελάμβανον καὶ καθίσταντο εὐτραφή.⁴ Ὅμοίως ἐθεραπεύοντο ἔτι καὶ οἱ πάσχοντες ἐξ ἐλονοσίας.⁵ Κατὰ σχετικὴν διήγησιν τοῦ Ἰωάνν. Στ. Δέτση ἐκ τοῦ χωρίου Δαμαλᾶ: ὑπῆρχε μὲν κουλλούρα 'ς αὐτὴ τὴν ἐκκλησίαν (δὲν εἶναι πολλὰ χρόνια πὸν τὴν ἔκλεισε ὁ Δεσπότης) τσαὶ ἀπὸ 'τσεῖ ὅποιος περνοῦσε εἶχε τὴν ἐντύπωσιν πὼς δὲν θὰ τόνε πειράξῃ ἡ θέρμη. Ἐπρεπε ὁμως 'ς τὴν κουλλούρα νὰ στέκεται ἀπὸ μέσα ἓνας Γιάννης κι ἀπὸ 'ξω μὲν Μαρία γιὰ νὰ παραλαβαίνουνε

¹ Ἐγύρεψε, ἐξήτησε.

² Κλαψιάρικο, ἐπιρρεπὲς εἰς τὸ νὰ κλαίῃ.

³ Ὁ τύπος Παχούμιος ἀπαντᾷ καὶ ἐν τοῖς συναξαρίοις τοῦ ἁγίου παραλλήλως πρὸς τὸν τύπον Παχώμιος.

⁴ Βαρεῖται ἀραὶ κατὰ τῶν παιδίων θεωροῦνται ἐν Φιλωτίῳ αἱ σχέσιν ἔχουσαι πρὸς τὴν δίοδον αὐτῶν διὰ τῆς ἐν λόγῳ ὁπῆς, οἷον: «ποὺ νὰ σὲ περάσουν' ἀ' τὸν ἁη βάχυν» ἢ «ἀπ' τὴ γονούρα τ' ἁη βάχυν», «ἀηθαχιασμένο» κτλ.

⁵ Θεράπων τῆς ἐλονοσίας θεωρεῖται κυρίως καὶ ἐν Νάξῳ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Προδρόμος. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν του «ἐπήγαινε ὅποιος εἶχε ἐν θέρμῃ (= ἐλονοσίαν) τσαὶ θὰ 'κοβεγε μαλλιὰ ν' ἀφήσῃ ἔτοσὶ γιὰ ν' ἀφήσῃ τσαὶ τὴ θέρμη» (Λ. Α. ἀρ. 2303, σ. 204).

έτσινοι που 'περγούσανε. Τὸ 'θεωρούσανε πὼς ἡ Μαρία παρίστανε τὴ Θεοτόκο τσαὶ ὁ Γιάννης τὸν ἅη Γιάννη τὸν Πρόδρομο. 'Επίσης 'μετροῦσε τὸ μπόι ντου μὲ μιὰ κλωστή ὁ καθένas τσαὶ ἄφηνε τὴ κλωστή μέσα 'ς τὴν ἐκκλησία.¹ Πρὸς τούτοις καὶ ἄλλοι πάσχοντες ἐκ παντοειδῶν ἀσθενειῶν ἐπιστεύετο ὅτι ἐθεραπεύοντο, ἐὰν διήρχοντο διὰ τῆς ἐν λόγῳ ὁπῆς, ἀκόμη δὲ καὶ οἱ ὑγιεῖς προσκυνηταὶ ἐμιμοῦντο τοὺς πρώτους ἐπιδιώκοντες προφανῶς, ὅπως διὰ τῆς διόδου των διὰ μέσου τῆς ὁπῆς προστατεύσουν ἑαυτοὺς ἐξ ἀσθενειῶν.

Περὶ τοῦ ἔθους τούτου, δηλ. τῆς ἐπιδιωκομένης θεραπείας ἀσθενῶν διὰ τῆς διόδου διὰ τῆς ὁπῆς ταύτης, τὸ ὅποιον φαίνεται ἀρκετὰ παλαιόν, μαρτυρεῖ πρῶτος, καθ' ὅσον γνωρίζω, ὁ 'Ιησουΐτης συγγραφεὺς P. Sauger² ἀναφέρων σχετικὸν ἐπεισόδιον λαβὼν χώραν κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς Νάξου καὶ τοῦ Φράγκου δυνκὸς Μάρκου Σανούδου τοῦ Β'. Κατὰ τὸν P. Sauger³ ὑπῆρχεν ἐν τῇ ὥς ἄνω τοποθεσίᾳ βωμὸς ἀφιερωμένος εἰς τὸν ἅγιον Παχύν. Αἱ μητέρες προσέτρεχον, ἵνα διαβιβάσουν τὰ παιδιά των διὰ τινος ὁπῆς λίθου, ἣτις ὑπῆρχεν εἰσέτι καθ' οὗς χρόνους αὐτοῦ ἐγράφε (1698), κινούμεναι ὑπὸ τῆς δεισιδαίμονος πίστεως ὅτι οὕτως ἤθελον παύσει ὁ Σανούδος μὴ ἀνεχόμενος τὸ ἔθιμον τοῦτο, θεωρήσας αὐτὸ ὡς εἰδωλοποιτικόν, θέταξε νὰ κομμηθῇ ὁ βωμός. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου προέκυψε ὁλονόκητος τῶν Νάξων, ἣτις ὑπῆρχε τόσοσιν ἔντονος, ὥστε οὗτος διὰ νὰ ἀντιμετατίσῃ τὸν κίνδυνον ἐξ ἀπειληθείσης ἐπαναστάσεως ἀνήγειρε τὸ 'Απάνω Κάστρον⁴ πρὸς προστασίαν τοῦ ἐκ τῶν ἡγανακτιμένων κατοίκων. «Ἐπὶ τέλους τὰ πνεύματα καθησύχασαν, τοῦ χρόνου καταστρέψαντος τὴν κοινὴν ταύτην δεισιδαιμονίαν, χάρις δὲ εἰς τὴν τοῦ Σανούδου κραταιὰν περίσκεψιν, ἡ πλάνη αὕτη ἀφ' ἑαυτῆς ἐξηλείφθη».⁵

¹ Α. Α. ἀρ. 2303, σ. 204.

² Ἱστορία τῶν ἀρχαίων δυνκῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἡγεμόνων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, μετάφρ. ὑπὸ 'Αλεξάνδρου Μ. Καράλη, ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου 1878, σ. 42-43.

³ Τὴν μαρτυρίαν ταύτην παραλαμβάνοντες ἐκ τοῦ Sauger ἀναφέρουν καὶ οἱ: Buchon (La Grèce, les Cyclades et les îles Ioniennes, Revue de Paris, 1843, τ. ΙΖ', σ. 269) καὶ Οὐίλλιαμ Miller (Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι (1204-1566): μετάφρ. Σπυρ. Π. Λάμπρου, τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1909-1910, σ. 348).

⁴ Ἡ κάστρον τῆς Ντυρμαλιάς. Κεῖται εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ ναυδρίου ἀπόστασιν.

⁵ Ἡ μαρτυρία αὕτη ἐλέγχεται ἐκ τῶν πραγμάτων ὡς ἀνακριβής. Τὸ ἔθιμον δηλ. ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ Σανούδου φαίνεται ὅτι μόνον πρὸς καιρὸν ἐξέλιπε, διότι ἀργότερον οἱ Νάξιοι παρὰ τὸν κρημνισθέντα βωμόν, οὗ τὰ ἐρείπια διακρίνονται ἔτι καὶ σήμερον, ἱδρυσαν τὸ νῦν ὑπάρχον ναυδριον κατασκευάσαντες ἄνωθεν τῆς πύλης αὐτοῦ τὴν θεραπευτικὴν ὁπῆν. Οὕτω τὸ ἔθιμον ἦσκειτο ὡς καὶ πρότερον μέχρι πρό τινων μόλις ἑτῶν (βλ. καὶ Τάσσαν Μ. Ζευγώλη, Λαογραφικὰ σημειώματα, τ. Α', Ἀθήναι 1950, σ. 84 καὶ Κώσταν Καιροφύλλαν, ἐφημ. Ζαξιακὸν Μέλλον, ἔτ. 19 (1954), ἀρ. φ. 165, σ. 6).

Ἐνδεικτικὴ τῆς πίστεως ταύτης τοῦ λαοῦ εἶναι ἔτι καὶ ἡ κατωτέρω παράδοσις, καταγραφεῖσα ὑπ' ἐμοῦ ἐκ διηγήσεως τοῦ Στεφ. Ἰω. Δέτση (χωρ. Δαμαλάς), αἰτιολογικὴ τοῦ ἑγγὺς τοῦ ναοῦ τοπωνυμίου «Λιβადερὰ». Ὁ βασιλιάς τοῦ Χαλκιοῦ καὶ ὁ δοῦξ τῆς Ποταμιᾶς ἔτσακόνοντο κάθε χρόνο ποῖδς θὰ περάσῃ πρῶτος ἀπὸ τῆ κολλούρα τοῦ ἁγίου Παχώμιου τοὺς δίκους του. Στὸ τέλος ἐπῆνε σὲ μιὰ πεδιάδα ποὺ λέγεται «Λιβადερὰ» τσ' εἰσεῖ ἔδωσαν τὰ χέρια νὰ μὴ ξανατσακωθοῦνε παρὰ νὰ ρίξουνε κλῆρο τσαὶ ὅποιος βασιλιάς ἤθελα πιάσει κλῆρο, ἤθελα περάσουν οἱ διτσοὶ του πρῶτοι. Δηλαδὴ ἐλιβάδωσαν, εἰρήνεψαν. Γι' αὐτὸ ὀνομάζεται τσαὶ ὁ τόπος εἰσεῖ Λιβადερὰ.¹

Ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνήθεια, τῆς διόδου δι' ὁπῆς, ἀπαντᾷ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ διαφόρους μορφὰς ἀλλὰ καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς² ἀποβλέπει δὲ εἰς σκοποὺς θεραπευτικὸν καὶ καθαρτικόν.³ Οὕτως ἐνεργεῖται ἡ διόδος δι' ὁπῆς φυσικῆς ἢ τεχνητῆς, ὁπῆς βράχων, δένδρων κλπ.⁴ ζῶων πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως ἀποτραποῦν ἐπιδημικαὶ κατ' αὐτῶν νόσοι⁵ καὶ ἀγχοῦπων, ὅπως ἀπαλλαγοῦν νόσων, ἀλλὰ καὶ ὡς μέσον «προληπτικὸν κακῶν καὶ ἀποτρεπτικὸν δαιμόνων».⁶

Τὸ «τρυποπέρασμα» δι' ὁπῆς εὐνοητικῶς εἰς ἐκκλησίαν ἀσκεῖ, ὡς εἰκός, μεγαλύτερον ὑποβλήν εἰς τὸ θεησκευόμενον ἄνωγν. τῆς σπηθείας δὲ ταύτης ἔχομεν μαρτυρίαν πλην τῆς Νάξου καὶ ἐκ Κῶ καὶ Κωνσταντινουπόλεως.⁷ Ἰσως δὲ ὑπάρχει τὸ ἔθιμον καὶ εἰς ἄλλους τόπους. Ἡ δεισιδαίμων αὕτη θεραπευτικὴ συνήθεια, ἔχουσα πολλάκις ὡς σκοπὸν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς σωματικῆς εὐρωστίας τῶν καχεκτικῶν παιδιῶν,⁸ συνεδέθη ἐν Νάξῳ πρὸς τὸν ἅγιον Παχώμιον προφανῶς καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματός του Παχώμιος, Παχούμιος, τὸ ὁποῖον συνεδέθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν λέξιν παχὺς ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς περὶ αὐτοῦ πίστεως ὅτι εἶναι «γιατρὸς» συμφῶνως ἄλλωστε καὶ πρὸς τὸ συναξάριόν του, ἐν ᾧ ἀναφέρονται συγκεκριμέναι τινὲς περιπτώσεις θεραπείας ὑπὸ τοῦ Ἁγίου πασχόντων ἀσθενῶν ἀλλὰ πέρα τού-

¹ Α. Α. ἀρ. 2303, σ. 203.

² Βλ. Νικ. Γ. Πολίτου, Ὁκυτόκια, Λαογρ. 6 (1917/18), σ. 310-312 (= Λαογρ. Σύμμεικτα, τ. Β', ἐν Ἀθ. 1921, σ. 292) ἐνθα καὶ βιβλιογραφία. Τοῦ αὐτοῦ, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τ. Γ' σ. 94-100. Γ. Ἀ. Μέγα, παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, Λαογρ. 7, σ. 499 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν ἐπιδημικῶν νόσων, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, ἔτ. Ε'-ΣΤ' (1943-1944), σ. 5 ἐξ. καὶ 33-34. Βλ. ἔτι καὶ Κωνστ. Ἀ. Ρωμαιοῦ εἰς Ἡπειρ. Χρον. τ. 6 (1931), σ. 287 κέξ.

³ Βλ. Νικ. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμεικτα τ. Γ', σ. 94 καὶ Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 33.

⁴ Ἐνθ' ἄνωτ.

⁵ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 5 κέξ.

⁶ Βλ. Νικ. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμεικτα τ. Γ', σ. 94.

⁷ Βλ. παρὰ Νικ. Γ. Πολίτη, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 95-96.

⁸ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Ὁκυτόκια, Λαογρ. 6 (1917/18), σ. 311.

των «καὶ ἄλλα πολλὰ ἰάματα δι' αὐτοῦ ἐποίησεν ὁ Κύριος». ¹

Ἡ συνήθεια τῆς ἐγκαταλείψεως ἐνδυμάτων ἀσθενῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου, ὡς ἀναφέρεται εἰς τὴν δευτέραν παράδοσιν, προέρχεται ἐκ τῆς πίστεως περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς μεταβιβάσεως τῆς ἀσθενείας ἐκ τοῦ πάσχοντος εἰς ἄλλα ἀντικείμενα. ² Ἡ ἀντίληψις αὕτη συνδέεται οὕτω πρὸς τὸν διὰ τοῦ «τρυποπεράσματος» ἐπιζητούμενον συνήθως σκοπὸν τῆς μεταβιβάσεως τῆς ἀσθενείας «ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῶν ζώων εἰς τὴν γῆν, τὸν βράχον, τὸ δένδρον ἢ εἰς ἀντικείμενόν τι καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας». ³

II. Ἡ ἁγία Βαρβάρα.

Ἡ ἁγία Βαρβάρα ἦταν, λέει, πολὺ ὁμορφη. Ὁ μπαμπᾶς της ἦτανε ἕνας εἰδωλολάτρης καὶ ᾔθελενε νὰ τὴν κάμῃ γυναῖκα τοῦ ὁἴου. Αὐτὴ ὅμως ἦτανε τίμια καὶ δὲν ᾔθελενε καὶ διάταξε λοιπὸ νὰ τὴν κοινοσκοφαλίσουν. ⁴ Αὐτὴ τὸ κατάλαθενε καὶ ἔφυγε. Ἐγύριζε τὰ βουνὰ καὶ τὰ λουλούδια καὶ παρακάλεσεν τὸ Θεὸ νὰ τῆς ρίξῃ εὐλογία γιὰ νὰ γίνῃ ἄσκημη, νὰ τὴν σκεπῇ ὁ πατέρας της. Κι ὅσο ἐγύριζε μέσ' εἰς τὰ βουνὰ ἔλεγε:

Πάρτε, ὅρη, τὰ κάλλη μου καὶ δαψὲ τὰ μαλλιά μου
καὶ ἐρεῖς, ἀγριοπικροβύλας, πάρτε τὴν ὁμορφιά μου.

Γι' αὐτὸ ἡ πικροδάφνη πῆρε τὴν ὁμορφιά της καὶ βγάζει τὰ λουλούδια.

Λ.Α. ἀρ. 2303, σ. 234. (Ἐκ Τσιγκαλιτοῦ. Παρὰ Ἀντωνίου Σαλτερῆ, ἐτῶν 59)

Ἡ μεγαλομάρτυς ἁγία Βαρβάρα κατέχει διακριτικὴν θέσιν οὐ μόνον εἰς τὴν ἐπίσημον λατρείαν αὐτῆς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν λαϊκὴν πίστιν ἀπὸ παλαιῶν χρόνων. Οὕτω πιστεύεται αὕτη πολλαχοῦ ὡς προστάτις κατὰ τοῦ αἰφνιδίου θανάτου καὶ τῶν πλέον ἐπικινδύνων χειρωνακτικῶν ἔργων, τῶν ναυτιλλομένων, τῶν παρθένων κτλ. ⁵ Ἰδίᾳ δὲ ὡς θεραπεύουσα τοὺς λεωβημένους, τοὺς ὑπὸ τῆς εὐλογίας καὶ τῶν ἄλλων λοιμωδῶν νόσων δεινῶς κατατρυχομένους, ἐπικαλουμένων οὕτω τῶν χριστιανῶν αὐτὴν κατὰ «πάσης λοιμικῆς φθορᾶς».

Ἐκ τοῦ βίου καὶ τοῦ μαρτυρίου τῆς Ἀγίας, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 3ου αἰῶνος ἔιφει τελειωθείσης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πατρὸς αὐτῆς, καὶ τῆς δοθείσης εἰς αὐτὴν θείας

¹ F. Halkin, Sancti Pachomii vitae graecae, (Bruxelles 1932) ἐν σ. 27 - 29 τοῦ πρώτου βίου (Subsidia hagiographica 19).

² Βλ. Νικ. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 97 κέξ. ἐνθα συναφῇ ἐξ ἄλλων τόπων παραδείγματα καὶ ξένη βιβλιογραφία σχετική.

³ Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἄνωτ. Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ., ἐτ. Ε' - Σ' (1943/44), σ. 33.

⁴ Κουτσοκεφαλίζω = κόπτω, ἀποτέμνω τὴν κεφαλὴν.

⁵ Βλ. Ἐμμ. Καρπαθίου, Ἡ ἁγία μεγαλομάρτυς Βαρβάρα, Ἀθῆναι 1925, σ. 18.

χάριτος τῆς θεραπείας τῶν λοιμωδῶν νόσων,¹ διεμορφώθησαν διάφοροι δημῶδεις παραδόσεις² σχετικαὶ πρὸς τὸν βίον, τὸ μαρτύριον καὶ τὴν θεραπείαν ὑπ' αὐτῆς τῶν προσβαλλομένων ὑπὸ λοιμωδῶν νοσημάτων καὶ ἰδίᾳ τῆς εὐλογίας.³

Εἰς τὸν κύκλον τῶν παραδόσεων τούτων ἀνήκει καὶ ἡ παρατιθεμένη ἀνωτέρω πρὸς τὴν ὁποίαν εἶναι συναφῆς ἑτέρα εἰς τοὺς πρόσφυγας ἐκ Ναζλῆ Ἀϊδινίου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Κατ' αὐτὴν ἡ ἁγία Βαρβάρα μιὰ φορὰ πού 'θελε νὰ τὴν παντρεύῃ ὁ πατέρας της μ' ἓνα εἰδωλολάτρη βασιλιὰ παρακάλεσε τὸ Θεὸ νὰ βγάλῃ τὴς εὐλογιᾶς γιὰ ν' ἀσκημίσῃ καὶ ἀμέσως ἐγινε ὅ,τι ζήτησε· ἔβγαλε τὴς εὐλογιᾶς καὶ ἀσκήμισε. Ἀπὸ τότε ἡ ἁγία Βαρβάρα εἶναι γιὰ τὴν εὐλογημένη.⁴

Αἱ παραδόσεις αὗται, ἥ τε ἐκ Νάξου καὶ ἡ ἐξ Ἀϊδινίου συνδέονται στενῶς πρὸς τὴν ἐν τῷ μαρτυρίῳ διήγησιν περὶ τῆς καταδιώξεως τῆς ἁγίας Βαρβάρας ὑπὸ τοῦ εἰδωλολάτρου πατρός της. Τὸ σχετικὸν ἐπεισόδιον τοῦτο κατὰ τὴν ἔκδοσιν ὑπὸ Albercht Wirth ἔχει ὡς ἑξῆς. *Ἦν τις τόπαρχος ὀνόματι Διόσκορος πλούσιος σφόδρα, Ἕλληνα δὲ ἐπῆρχε σεβόμενος τὰ εἰδώλα. Οὗτος ἔσχε θυγατέρα μονογενῆ ὀνόματι Βαρβάραν, ἐποίησε δ' αὐτῇ ὑψηλὸν ἀνὸρον κακεῖ κατέκλησεν αὐτὴν, ὥστε μὴ ὀρᾶσθαι αὐτὴν ὑπὸ τῶν εἰδωλῶν, διὰ τὸ ὑπερβάλλον τοῦ κάλλους αὐτῆς. Ἐλάλησαν δὲ τινες τῶν μεγιστάνων πρὸς αὐτὴν τῷ πατρὶ τοῦ ὄγε-*

¹ Βλ. σχετικῶς τὸ μαρτύριον τῆς Ἀγίας παρὰ J. Viteau, *Passions des Saints Écaterine et Pierre d'Alexandrie, Barbara et Anastas*, Paris 1897, σ. 98-99. Ἐνταῦθα ἀναφέρεται ὅτι κατόπιν παρακλήσεως τῆς Ἀγίας «ἐγένετο ποτὶ ἀπὸ οὐρανοῦ λέγουσα.... «περὶ ὧν δὲ ῥητῶν δεδώρηται σοι παρ' ἐμοῦ καὶ ἰαθήσονται οἱ ταυτὶν νόσον ἔχοντες, ἐξομολογούμενοι τὰ ἑαυτῶν παραπτώματα» (σ. 99). Πρὸς τὸ μαρτύριον συμφωνεῖ ἐπίσης καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὑμνολογία:

πληρῶν σου τὴν αἴτησιν, Βαρβάρα ἀθληφόρε,
Χριστὸς τὰς ἰάσεις βραβεύει τοῖς ἐκτελοῦσι σου
πίστει τὴν ἐτήσιον μνήμην καὶ
νικήσασαι τὸν ἐχθρὸν κατὰ κράτος (Βαρβάρα καὶ Ἰουλιανὴ) δόξης
ἡξιώθησαν παρὰ Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ· ὄθεν λοιμικῶν νοσημάτων λώβην ἀφανίζουσαι πᾶσι

τοῖς πιστοῖς παρέχουσιν ἰάματα. (Βλ. Μηναιὸν Δεκεμβρίου καὶ Ἑμμ. Καρπάθιον, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 14). Περὶ τῆς Ἀγίας ὡς προστάτιδος κατὰ τῶν λοιμωδῶν νόσων βλ. ἔτι Albercht Wirth, *Danae in christlichen Legenden*, Wien 1892, σ. 110-111.

² Παραδόσεις περὶ αὐτῆς ἀπαντοῦν ἤδη ἐν τῷ μαρτυρίῳ της· βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, *Βυζαντιναὶ παραδόσεις*, Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλ. Σχολ. Παν. Ἀθηνῶν, ἔτ. 1954-55, σ. 365-369.

³ Βλ. Νικ. Γ. Πολίτου, *Λαογραφικὰ Σύμμεικτα*, τ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 69 καὶ 89-90. Γ. Ἀ. Μέγα, *Ζητήματα Ἑλλ. Λαογραφίας*, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ. τ. 1943/44, σ. 110-111, ἀνάτ. τευχ. Γ', σ. 30-31. Βλ. ἔτι Ἀλ. Χατζηδάκη, *Ἐκκλησιᾶς Κρήτης. Παραδόσεις*, Ρέθυμνο 1954, σ. 29. *Παρ. Νικήτα*, Τὸ Λεσβιακὸ μνηολόγιον, Μυτιλήνη 1953, σ. 150-151 καὶ Λ. Α. ἀρ. 2304, σ. 222 (Μῆλος. Συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη) κ. ἄ.

⁴ Λ. Α. ἀρ. 1132, σ. 138-139 (Συλλ. Μαρίας Λιουδάκι, 1937).

σθαι αὐτὴν *νύμφην ἐν αὐτοῖς* (σ. 105) ¹ ... Ἡ Βαρβάρα ἠρονήθη καὶ τότε ἐπλήσθη θυμοῦ ὁ πατὴρ αὐτῆς καὶ ἐπῆρεν τὸ σπαθίον αὐτοῦ, σφάζει αὐτήν. *Ἡῦξато δὲ ἡ ἁγία Βαρβάρα καὶ ἐσχίσθη ἡ πέτρα καὶ ἐδέξατο αὐτὴν εἶσω καὶ ἐξέβαλεν αὐτὴν ἐπὶ τὸ ὄρος* ... ἀνελθὼν δ' ὁ πατὴρ αὐτῆς ἠρώτα ... τὰ περὶ αὐτῆς.²

Ἐκ τῆς συναξαρικῆς διηγήσεως ταύτης, ἀνιγινοσκομένης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς μνήμης τῆς μάρτυρος, εἶναι φανερόν ὅτι διεμορφώθησαν αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος παραδόσεις. Οὕτω γίνεται ὁμοίως λόγος εἰς αὐτὰς περὶ γάμου τῆς Ἀγίας, ὥς καὶ ἐν τῷ συναξαρίῳ, καὶ περὶ τῆς ἔνεκα τῆς μὴ συγκαταθέσεως διώξεως αὐτῆς, ἥτις κατὰ τὴν ἀγιολογικὴν διήγησιν κινδυνεύουσα νὰ σφαγῇ ὑπὸ τοῦ πατρὸς της ἐσώθη ἐντὸς διανοιγείσης πέτρας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο θέμα ἀντικατεστάθη εἰς τὸς δημῶδεις παραδόσεις διὰ τῆς ἱεσίας πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὸ τῆς διωκομένης «νὰ τῆς ρίξῃ εὐλογία γιὰ νὰ γίνῃ ἄσκημη», ἵνα καθισταμένη οὕτω δύσμορφος ἀποφύγῃ τὸν γάμον. Ἐν τῇ Ναξιακῇ παραδόσει ὁ διώκτης πατὴρ ἔχει ἀποβῆ ἑραστής τῆς θυγατρὸς του, ζητῶν νὰ τὴν νυμφευθῇ. Ἐνταῦθα ἡ κινδυνεύουσα κόρη γίνεται προσετις ὅπως τὴν κόμην της παραλάβουν τὰ δάση, τὴν δὲ ὁμορφιάν της τὰ ἄση καὶ ἡ πικροδάφνη (τὰ ἀγριοπικροφύλλαδα).

Περὶ τῆς πικροδάφνης ὡς αἰτιολογεῖται τοῦ πικροῦ χυμοῦ της καὶ τοῦ ὠραίου ἄνθους της φέρονται εἰς τὴν ἰσὺν διάφοροι παραδόσεις. Οὕτως εἰς τοὺς ἐκ Σινώπης πρόσφυγας ὑπάρχει ἡ παράδοσις: «Ὅταν κυνηγοῦσαν τὸ Χριστὸ οἱ Ἑβραῖοι, πῆγε νὰ κρυφτῇ σὲ μιὰ δάφνη, καὶ αὐτὴ δὲ θέλησε νὰ τὸν κρύψῃ καὶ ἀπὸ τότε εἶναι καταραμένη».³ Ἄλλη παράδοσις ἐκ Ζιζανίου Πυλίας ἀναφέρει ὅτι ἡ πικροδάφνη κ' ἡ λυγαριὰ ἦσαν ἀδερφάδες κ' εἶχαν ἓνα ἀδερφὸ μονάκριβο καὶ πέθανε. Λοιπὸν ἡ δάφνη ἄνοιξε κόκκινα λουλούδια κ' ἡ λυγαριὰ μπλαβούλια, σκοῦρα, ὅπως εἶναι. Λέει τῆς δάφνης ἡ λυγαριὰ, «Καημένη, ὁ ἀδελφός μας πέθανε καὶ σὺ μοῦ ντύθηκες στὰ κόκκινα;» «Ἄχ, καημένη», τῆς λέει ἡ ἄλλη, «τὴν καρδιά μας νὰ τηράξῃς τίνος εἶναι μαυρύτερη». Κι ἀλήθεια τῆς λυγαριᾶς ἡ καρδούλα, ὅταν σκίσης τὸ κλαράκι της εἶναι ἄσπρη - ἄσπρη, ἐνῶ τῆς δάφνης εἶναι μαύρη καὶ πικριά, φαρμάκι.⁴

Εἰς παραδόσιν ἐκ Ρόδου αἰτιολογεῖται ὁ πικρὸς χυμὸς τοῦ φυτοῦ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι σὰν ἐσταύρωναν τὸ Χριστὸ ἔμπλεξε τὸ φῶρεμα τῆς Παναγίας

¹ Ὁ Alb. Wirth ἐκδίδει τὸ μαρτύριον κατὰ διάφορον διατύπωσιν τοῦ παρὰ J. Viteau ἐνθ' ἄνωτ.

² Alb. Wirth, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 107.

³ Λ. Α. ἀρ. 1141, σ. 143 (Συλλ. Μαρίας Λιουδάκι, 1938).

⁴ Λ. Α. ἀρ. 1378Α, σ. 148 (Συλλ. Γεωργίας Ταρσούλη, 1939).

(μεταβαινούσης πρὸς αὐτὸν) σὲ μιὰ ἀροδάφνα κ' ἐσχίστηκεν. Ἡ Παναγία τῆς κατηράσθη. «Ἐ ποὺ νὰ ᾔχης τὴν πίκρα μου!» κι ἀπὸ τότες τὸ ζουμὶ τῆς ἀροδάφνας εἶναι πικρὸ καὶ τὸ βάλλουν σὰν στυπτικὸ φάρμακο στὰ κονκούδια (πληγές) τῆς κεφαλῆς.¹

Ἡ Παναγία φέρεται καταρωμένη τὴν πικροδάφνην καὶ ἐν τῷ μοιρολογίῳ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς ἢ ἄλλως τῆς Παναγίας, εἰς παραλλαγὴν τῶν προσφύγων ἐκ τοῦ χωρίου Ναζλῆ Μικρᾶς Ἀσίας.² Ἡ πικροδάφνη εἰρωνευθεῖσα τὴν ἐκ τῆς σταυρώσεως τοῦ υἱοῦ της βαρυνενθυῖσαν Παναγίαν ἐπέσυρε κατ' αὐτῆς τὴν κατάρα της, νὰ λάβῃ τὴν πικρίαν, τὴν ὁποίαν ἐκείνη ἐδοκίμασε, τὴν δὲ «ροδοκοκκινίλα της λουλούδι νὰ τὴν βγάλῃ».

Περνάει κ' ἡ πικροδαφνὰ καὶ τὴν περιγέλαει:

- Ποιὸς εἶδε γιὸ εἰς τὸ σταυρὸ καὶ μάννα σιὸ τραπέζι;

- Ἀντε κ' ἐὼν πικροδαφνὰ τὴν πίκρα μου νὰ λάβῃς,

τὴ ροδοκοκκινίλα μου λουλούδι νὰ τὴν βγάλῃς.³

Εἰς ἄλλας παραδόσεις ἐκ Νάξου καὶ Λακωνίας, περὶ ὧν ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος,⁴ αὐτοκτονοῦσα βασιλοπούλα παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ τὴν μεταμορφώσῃ εἰς φυτὸν τοῦ ὁποίου ὁ χυμὸς τῆς σῆκας νὰ παραλάβῃ τὴν πικρίαν της καὶ τὰ ἄνθη του τὴν ὁμορφιάν της, ἢ πρὶν αὕτη αὐτοκτονήσῃ εὐχεται νὰ παραλάβῃ ἡ πικροδάφνη τὴν πικρίαν της εἰς τὰ φύλλα της καὶ τὴν ὁμορφιάν της εἰς τὰ ἄνθη κ.ἄ.

Τὸ θέμα τοῦτο τῆς μεταβιβάσεως τῆς πικρίας καὶ τοῦ κάλλους ἀποθνησκού-

¹ Ἀναστ. Βρόντη, Τῆς Ρόδου παραδόσεις καὶ τραγούδια, Ρόδος 1930, σ.44.

² Λ. Α. ἀριθ. 1665 Γ', σ. 76 - 81 (Συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1951).

³ Ἐν τῷ μοιρολογίῳ τούτῳ συνηθέστατα ἡ Παναγία καταρᾶται τοὺς γύφτους, οἵτινες κατεσκεύασαν τοὺς ἥλους, ἵνα σταυρωθῇ ὁ υἱὸς της. Ἐν τῇ ὥς ἄνω παραλλαγῇ καταρᾶται καὶ τὴν πικροδάφνην. Καὶ ἐναντίον ὁμῶς ἄλλων φυτῶν ἐκτοξεύει ἀράς διὰ συναφεῖς λόγους. Οὕτως ἐν παραλλαγῇ τοῦ μοιρολογίου ἐκ Ρόδου (βλ. Π. Γενετοῦ, Τραγούδια δημοτικά τῆς Ρόδου, Ρόδος 1926, σ. 111 - 113) καταρᾶται τὴν κληματαριὰν καὶ τὴν λουμπουναριὰν, διότι ἐν τῇ σπουδῇ αὐτῆς, μεταβαινούσης πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ υἱοῦ της:

.... ἐμπλέξαν τὰ μαλλάρια της εἰς τίς κληματαργίτσες.

«Ἀμε κ' ἐὼν κληματαριὰ τὴν πίκρα μου νὰ λάβῃς.

Ὡς εἶν' τὰ χεῖλή μου σιφὰ νὰ γίνῃ ὁ καρπὸς σας». (στ. 16 - 18)

Κ' ἐμπλέξαν οἱ ποδιότσες της εἰς τίς λουμπουναργίτσες.

«Ἀμε κ' ἐὼν λουμπουναριὰ τὴν πίκρα μου νὰ πάρῃς

Ὡς εἶν' τὰ χεῖλή μου πικρὰ νὰ γίνῃ κι ὁ καρπὸς σας». (στ. 24 - 26)

Περὶ τῆς κατάρας τῆς Παναγίας κατὰ τῶν φυτῶν τούτων καὶ ἄλλων ἀναφέρεται καί εἰς δημῶδεις παραδόσεις (βλ. Δημ. Λονγοπούλου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, Ἀθῆναι 1940, σ. 196 - 198 καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, Κρητικαὶ παραδόσεις, Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδῶν, τ. Β' (1939), σ. 137 - 138).

⁴ Βλ. εἰς σελ. 202, 206 - 207.

σης γυναικὸς εἰς τὴν πικροδάφνην ἀπιντᾷ ἔτι καὶ εἰς παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ ἔνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ ἀποπνιγμοῦ ὑπ' αὐτοῦ τῆς συζύγου του πρὶν οὗτος ἐκπνεύσῃ, ἵνα μὴ αὕτη μένουσα χήρα ὑπανδρευθῇ ἐκ δευτέρου, ἐπίσης εἰς τὸ ἄσμα τοῦ Γεφυριοῦ τῆς Ἀρτας, εἰς τὸ ἄσμα «Φόνος βασιλέως ὑπὸ βασιλοπούλας (Ἀλέξανδρος)»¹ κ. ἄ.

Εἰς τὸ ἀκριτικὸν ἄσμα τοῦ Διγενῆ, ἡ σύζυγός του ἀντιληφθεῖσα τὴν πρόθεσίν του νὰ τὴν ἀποπνίξῃ καὶ θρηνοῦσα τὴν μοῖραν τῆς λέγει:

*Ἐπαρε πέριδικα πλουμὶ κ' ἐσὸν τρυγὸνα πάσο
κ' ἐσὸν τὸ σφακολούλουδο² πᾶρε τὴν κοκκινάδα
κ' ἐσὸν βουρλιά κομποβουρλιά ἔπαρε τὰ μαλλιά μου
νὰ μὴν τὰ πάρῃ ἄλλῃ καμμιά νὰ ᾔχῃ τὰ βάσανά μου.³*

Ἡ αὕτη περίπου εὐχὴ ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ τῆς θυσιαζομένης γυναικὸς τοῦ πρωτομάστορα τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἀρτας, ὡς καὶ ὑπὸ τῆς ἡρωίδος τοῦ ἑτέρου ἀνωτέρω μνημονευθέντος ἄσματος. Δι' παραλλαγὰς τῶν ἁσμάτων μὲ τὸ θέμα τοῦτο τῆς πικροδάφνης προέρχονται πᾶσαι ἐκ Κρήτης, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ παραλλαγῶν καὶ τῶν δημοσιευμένων συλλογῶν, πλὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Βασ. Φαῖνη⁴ ἀναφερομένης ἐξ ἰδίᾳ συλλογῆς τοῦ τῆς ὁποίας δὲν ὁλοκληρῶνται οἱ τόποι προελεύσεως.

Ὁμοίως περίπου πρὸς τὰ ἄσματα ταῦτα εἰς διατύπωσιν ἑμμετρον καὶ εἰς περιεχόμενον, γίνεται καὶ εἰς τὴν ἀνωτέρω Ναξιακὴν παράδοσιν περὶ τῆς ἁγίας Βαρβάρας ἡ παράκλησις περὶ τῆς μεταρρίθσεως εἰς τὴν πικροδάφνην τοῦ κάλλους αὐτῆς. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἐνταῦθα ὑποθέτω ὅτι εἶναι ὕστερογενές, προστεθὲν πιθανῶς ἐκ τινος τῶν ὡς ἄνω ἁσμάτων, τοῦ ὁποίου παραλλαγή ἐκ Κρήτης μὲ τὸ θέμα τοῦτο θὰ ἐγένετο γνωστὴ ἐν Νάξῳ. Ἡ εἰς ὕφος διατύπωσις τοῦ ἐπεισοδίου ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν εἰς τὰς Κρητικὰς παραλλαγὰς τῶν ἁσμάτων τούτων εἶναι ἐνδεικτικὴ, συνηγοροῦσα ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης.

III. Ὁ ἅγιος Λουκάς.

Ὁ ἅγιος Λουκάς ἔχει κάμει 72 εἰκόνες· τριάντα ἔξε μὲ τὴν Παναγίαν μὲ τὸ Χριστὸ καὶ τριάντα ἔξε σκέτη ἡ Παναγία.

¹ Ὁ τίτλος τοῦ ἄσματος εἶναι ὁ ἐν τῷ οἰκείῳ φακέλῳ τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου.

² Τὸ ἄνθος τῆς σφάκας (πικροδάφνης).

³ Κρητικὸς λαὸς, ἔτ. 1909, σ. 15 (συλλ. Παύλου Βλαστοῦ). Βλ. καὶ Λαογρ., τόμ. 4 (1912/13), σ. 453 κέξ.

⁴ Βλ. Λαογρ., τόμ. 4 (1912/13) σ. 456.

"Οθεν ἤκαμε τὰ εἰκόνες ἐκάλεσε τὴν Παναγία πού εἶχε μικρὸ τὸ Χριστὸ τότε νὰ ᾿δῃ τὰ ἔργα σου, ἂν τσ' ἀρέζανε. Τότες ἐσηκωθήκανε οἱ εἰκόνες καὶ τσ' ἐκάμανε σκῆμα¹ κ' ἡ Παναγία τῶν εἶπενε: ἡ χάρι εὐτουνου πού σηκώνω κ' ἡ ἐδική μου νὰ ᾿ναι μαζί σας. Ἐν ὅσῳ ὑπάρχει ὁ κόσμος νὰ ἐνεργάτε καὶ νὰ θαματουργάτε ὅπου βρεθῇτε κι ὅπου σταθῇτε.

Αὐτὲς οἱ εἰκόνες εἶναι σκορπιρμένες σ' ὅλο τὸ γόσμο. Καὶ οἱ Τοῦρκοι τσ' πιστεύουνε καὶ τσ' προσκυνοῦνε.

Ἡ Γλυκοφιῦσα² εἶναι κάμωμα τοῦ ἁγίου Λουκά. Μέχρι τώρα ἐθαματούργανε καὶ θαματουργᾷ. Τὸ καλὴλι τζῆ ὅμως δὲν πρέπει νὰ ρβήσῃ³ ποτέ. Ἄμα ρβήσῃ πετοῦνε δυὸ τρεῖς φωθιές καὶ ἀνάδει μοναχό σου.

Τοῦ ἁγίου Λουκά εἰκόνες εἶναι τρεῖς ἀπάνω 'ς τὴ Νάξο. Αὐτὴ δὲ ἡ Γλυκοφιῦσα, ἡ Κιουρά Ἀϊά,⁴ κ' ἡ Ἀργοκοιλιώτισσα πού ᾿ναι 'ς τ' Ἀργοκοίλι.⁵

Α. Α. ἀρ. 2303, σ. 95-96. (Ἐκ Φιλωτίου. Παρὰ Κυριακῆς Ἑμμ. Θεωνᾶ, ἐτῶν 78)

Ὑπάρχει παράδοσις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὅτι ὁ Ἀπόστολος καὶ Εὐαγγελιστὴς Λουκάς ἐξωγράφησε πρῶτος εἰκόνα⁶ τῆς Παναγίας. Ἐκ τῆς παραδόσεως ταύτης ἀναγνωρίζονται εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τρεῖς κυρίως εἰκόνες τῆς Θεομήτορος ὡς αὐθεντικά ἔργα αὐτῆς ἢ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Μ. Σπυριδίου, ἢ ἐν τῇ μονῇ Κυύκου τῆς Κύπρου καὶ ἢ ἐν τῇ μονῇ Σοφμελά τῆς Τραπεζούντος.⁶

Περὶ εἰκόνης τῆς Θεοτόκου ὡς ἔργον τοῦ Λουκά πρῶτος μνημονεύει ὁ περὶ τὸ 530 ἀκμάσας Θεόδωρος Ἀναγνώστης⁷ παραδίδων ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοκία εἰς τὴν θυγατέρα αὐτῆς Πουλχερίαν «τῇ εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, ἣν ὁ Ἀπόστολος Λουκάς καθιστόρησεν ἐξ Ἱεροσολύμων ἀπέστειλε».⁸

Περὶ τὸ ἀξιόπιστον τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως ταύτης, ἥτις εὐρύτατα ἔχει διαδοθῇ ἐν τε τῇ Ἀνατολικῇ καὶ τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἡσχολήθησαν κατὰ καιροὺς πολλοὶ ἐρευνηταί, ἡμέτεροι καὶ ξένοι, προτείναντες διαφόρους λύσεις τοῦ

¹ Σχῆμα, ὑπόκλιση.

² Εἰκὼν εὐρισκομένη ἐν Φιλωτίῳ, ἐν τῇ οἰκίᾳ Γεωργ. Παγίδα.

³ Νὰ σβήσῃ.

⁴ Εὐρίσκεται ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἀγιάς κειμένη ἐξωθὶ τοῦ χωρίου Κωμιακῆς.

⁵ Τοπωνύμιον ἐν τῇ Βορείᾳ Νάξῳ.

⁶ Περὶ τῆς εἰκόνης ταύτης ὁμιλοῦν καὶ Ἀθηναῖκαὶ παραδόσεις. Βλ. Φερδ. Γρηγοροβίου, Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ μέσους αἰῶνας (κατὰ μετάφρ. Σπυρ. Π. Λάμπρου) τ. Α', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 114-115 καὶ Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1890, σ. 283.

⁷ Κατὰ Κάθ. Κρουμπάχο, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, τ. Α', (μετ. Γ. Σωτηριάδου), ἐν Ἀθήναις 1897, σ. 689.

⁸ Migne, P. G. 86, στ. 165.

ζητήματος τούτου¹. Γενικῶς επικρατεῖ ἡ ἄποψις ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς δὲν ὑπῆρξεν ὁ εἰκονογράφος τῆς Θεοτόκου² καὶ «κατ' ἀκολουθίαν ἢ περὶ τῶν εἰκόνων τῆς Παναγίας ὡς ζωγραφηθεῖσων ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ παράδοσις εἶναι ἀστήρικτος καὶ ἀπορριπτέα, ἅτε μὴ βασιζομένη ἐπὶ ἐπισήμων μαρτυριῶν τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας».³

Τὴν περὶ τοῦ Λουκᾶ παράδοσιν ὡς ζωγράφου τῶν πολυπληθῶν ἐν τῇ Δύσει εἰκόνων, φερομένων ὡς ἔργων αὐτοῦ, ἀπορρίπτουν ὡς ἀσύστατον καὶ οἱ ξένοι μελετηταί, θεωροῦντες τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοδ. τοῦ Ἀναγνώστου ὡς μὴ στηριζομένην εἰς μαρτυρίαν τινά,⁴ ἀντιτιθεμένην δὲ καὶ πρὸς τὴν ρῆσιν τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου καθ' ἣν «neque enim novimus faciem Virgines Mariae... Itaque hic salva fide dicere, forte talem forte non talem».⁵

Ἀνεξαρτήτως τῶν ἀνωτέρω ἡ παράδοσις αὕτη συνεχιζομένη διεδόθη εἰς τὸν λαὸν καὶ διεμορφώθη ὑπ' αὐτοῦ ὑπὸ διαφόρους μορφάς εἰς τὸν κύκλον τῶν θρησκευτικῶν του διηγήσεων.⁶

Ὡς πρὸς τὴν παρατιθεμένην ἀνωτέρω ἀρχαίαν παράδοσιν ἐξ Νάξου παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη ἀκολουθεῖ βασικῶς τὴν Εὐαγγελιστικὴν, περιεχομένην καὶ εἰς τὰ Μηναῖα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἀναφερόμενος ἐν αὐτῇ ὡς καὶ ἐν ἄλλαις⁷ ἀριθμὸς 72, δηλωτικὸς τοῦ συνόλου τῶν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ ζωγραφηθεῖσων εἰκόνων, εἶναι τυπικὸς σημειούμενου οὕτω τοῦ πλήθους αὐτῶν. Τοῦ ἀριθμοῦ τούτου χρησιμοποιομένου κυρίως ὡς μαγικοῦ ἐπεξετάθη ἀκολούθως ἡ χρῆσις καὶ εἰς πράγματα πρὸς δήλωσιν τοῦ πλήθους αὐτῶν.

¹ Βλ. Γ. Ἀ. Σωτηρίου, Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν Ἀθήναις 1914, σ. 55 κέξ. ἐνθα ἀναφέρεται ἔτι καὶ περὶ εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ ἀποδιδομένων εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν. Ὡσαύτως παρατίθεται ἐνταῦθα καὶ ἡ σχετικὴ προγενεστέρα βιβλιογραφία. Τοῦ αὐτοῦ ἐν Ἀρχαιολ. Δελτ. τ. 4, 1918, παράρτημα, σ. 56-60. Δημ. Πασχάλη, περὶ τῶν εἰς τὸν Λουκᾶν ἀποδιδομένων εἰκόνων τῆς Παναγίας, Actes du IIIe Congrès international d'Études Byzantines, Athènes 1932, σ. 239-241. Τοῦ αὐτοῦ, ἐν Ἡμερ. Μεγ. Ἑλλάδος, ἔτ. 1933, σ. 251-264, ἐνθα ἐρευνᾷ τὸ θέμα συστηματικώτερον. Ἀνδρέου Συγγούπουλον, Ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου ἐν τῇ μονῇ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. (1933), σ. 101 κέξ. ἰδία σ. 117. Cabroll - H. Leclercq, Dict. d'archéol. chrét. et de Liturgie, t. 9eme, 1930, II, σ. 2614. Réau Louis, Iconographie de la bible, t. second, II, σ. 70 κέξ. καὶ σ. 25 καὶ εἴ τινα ἄλλον.

² Βλ. Γ. Ἀ. Σωτηρίου, ἐν Ἀρχαιολ. Δελτ., ἐνθ' ἄνωτ., σ. 59-60.

³ Βλ. Δημ. Πασχάλην, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 259 κέξ. Πρβλ. καὶ Ἀνδρέαν Συγγούπουλον, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 117.

⁴ Βλ. Cabroll - H. Leclercq, ἐνθ' ἄνωτ. καὶ Réau Louis, ἐνθ' ἄνωτ.

⁵ De Trinitate, lib. 8, ἐν Migne, P. L. 42, σ. 952.

⁶ Πρβλ. Παν. Νικήτα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 139-140.

⁷ Βλ. Δημ. Πασχάλην, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 257.

⁸ Βλ. σχετικῶς Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Ὁ ἀριθμὸς ἑβδομήκοντα δύο. Ἀφιέρωμα εἰς Κωνσταντῖνον Ἀμαντον, Ἀθήναι 1940, σ. 409-418.

Τέλος αἱ ἀναφερόμεναι ἐν τῇ παραδόσει τρεῖς εἰκόνες¹ ὡς ἔργα τοῦ Λουκά ἀπεδόθησαν εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν, διότι θεωροῦνται παλαιαὶ καὶ θαυματουργοὶ ὡς θαυματουργοὶ θεωροῦνται καὶ αἱ ἄλλαι ὑπὸ τοῦ Λουκά ποιηθεῖσαι εἰκόνες ὥστε νὰ τυγχάνουν, κατὰ τὴν αὐτὴν παράδοσιν, σεβασμοῦ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Τούρκων.

Ζ'. ΦΥΤΑ

Ι. Ὁ γάδαρος καὶ τὸ κλήμα.

Τὸ κλήμα 'ς τῇ Νάξῳ τό 'φερενε ἀπὸ τῇ Θράκῃ ὁ θεὸς τῶν ἀβελιῶ. Τό 'φτεφενε 'ς τῇ βορτάρᾳ.² Τό 'δαν' οἱ χωραῖτες³, λέει: τί ὠραῖο φυτὸ ποῦ 'ναι. Τὸ περιφράξανε γιὰ νὰ δοῦνε τί καρπὸ θὰ κάμῃ ἅμα μεγαλώσῃ. Κατὰ τὸν Ὀχτώδρη 'πῆγε ἓνας γάδαρος καὶ τὸ 'φαγενε. Ἐπῆγαν καὶ τὸ 'δανε φαγωμένο κ' εἶπαν' ὅτι τὸ 'φαγεν' ὁ γάδαρος καὶ καταστράφηκεν.⁴ Ἄλλ' ἤρθεν ἡ ἄνοιξι κ' ἤβγαλενε βλαστὰρι πὺρ χορρὸ καὶ ζωηρὸ ἀπ' τὸ πρῶτον. Ἀπὸ τῆς ἀρχαίας καὶ κλαδεύουν τ' ἀβελία. Καὶ γι' αὐτὸ ἅμα φάγ γάδαρος τ' ἀβελία καὶ καταστρέφεται, ἐνῷ ἅμα τὸ φάγ καὶ τὰ κλάκα καθεῖτουν οἱ διαόλοι ἀπάνω.

Α. Α. ἀρ. 2303, σ. 31. (Ἐκ Φιλωφίαν.) Παρὰ Νικ. Ἰω. Μαυρομάτου, ἐτῶν 74)

Περὶ τῆς ἀμπέλου φέρονται ποικίλαι παρὰ τῷ λαῷ παραδόσεις ἀναφέρονσαι ἐπιχαρίτως τὰ κατὰ τὴν φύτευσιν αὐτῆς, περὶ θαυμασίας ἀναπτύξεώς της, περὶ τοῦ παραγομένου καρποῦ καὶ τῶν συνεπειῶν ἐκ τῆς χρήσεώς του κλπ. Ἐκ τῶν παραδόσεων τούτων δύο ἔχει δημοσιεύσει ὁ Νικ. Γ. Πολίτης, ὧν ἡ μία ἐκ τῆς Νάξου.⁴

Εἰς τὴν νῆσον ταύτην τῶν Κυκλάδων, γνωστὴν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος διὰ τὴν ἐν αὐτῇ καλλιέργειαν τῆς ἀμπέλου καὶ τὸν παραγόμενον ἐξαίρετον οἶνον,⁵ ἀπαντοῦν καὶ σήμερον ἀκόμη σχετικαὶ παραδόσεις ἀναφέρονσαι περὶ τῆς μεταφορᾶς

¹ Κατὰ πληροφορίαν τοῦ Δημ. Β. Οἰκονομίδου καὶ ἡ Παναγία ἡ Ἀπεραθίτισσα πιστεύεται ἐν Ἀπεράθου τῆς Νάξου ὡς ἔργον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκά.

² Πύλη μαρμαρίνη ἀρχαίου ναοῦ πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως Χώρας τῆς Νάξου ἐπὶ τῆς καλουμένης νησίδος τοῦ Βάκχου.

³ Οἱ κάτοικοι τῆς Χώρας (Νάξου) πρωτευούσης τῆς Νάξου.

⁴ Βλ. Παραδόσεις, τ. Α', Ἀθῆναι 1904, σ. 623, ἀρ. 1002.

⁵ Βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Ὁ Διόνυσος καὶ ἡ ἀμπελος ἐν Νάξῳ κατὰ τὰς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας παραδόσεις, *Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier*, τ. Β', Ἀθῆναι 1953, σ. 186 κέξ.

ὑπὸ τοῦ Διονυσίου (Διονύσου) καὶ φυτεύσεως τῆς ἀμπέλου εἰς τὴν νῆσον,¹ τῆς πρώτης γενέσεως τοῦ κλήματος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου κ. ἄ.²

Ἡ παρατιθεμένη ἀνωτέρω παράδοσις ἐκ Φιλωτίου ἀναφέρει περὶ τῆς ἐκ Θράκης εἰσαγωγῆς τῆς ἀμπέλου εἰς τὴν Νάξον καὶ περὶ τοῦ τρόπου διὰ τοῦ οὐοίου ἔμαθον οἱ κάτοικοι τῆς νήσου τὴν κλάδουσιν αὐτῆς.

Ὁ καθορισμὸς ἐν τῇ παραδόσει τῆς Θράκης ὡς τοῦ τόπου ἐξ οὗ μετεφέρθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς ἀμπέλου τὸ κλήμα φαίνεται μᾶλλον νεωτέρα προσθήκη ὑπὸ λογίων. Ἡ παρατήρησις ἐν τέλει ὅτι ἡ ἀποκοπὴ κλήματος ὑπὸ τοῦ ὄνου δὲν φέρει βλάβην εἰς τὴν βλάστησιν καὶ τὴν καρποφορίαν του ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν αἶγα, ἣτις προξενεῖ καταστροφὴν εἰς αὐτό, στηρίζεται προφανῶς εἰς τὴν ἐμπειρίαν τοῦ λαοῦ.

II. Τὸ γέννημα (= τὰ δημητριακά).

Τῇ Σταυροπροσκυνήσεως σκύβει τὸ ἔννημα καὶ φιλεῖ τὴ γῆς καὶ τῇ λέει: Πάω, μάννα μου, γὰρ με φᾶν τὰ πτόα τὰ τρώγοντα. Ἐκεῖνοι, λέει, παιδί μου, θὰ φᾶν ἑσένα καὶ ἐγὼ ἐκείνοι.
 Δ. Α. 69, 2303, σ. 168 (Ἐκ Φελατίου Παρὰ Κατίγκως Ἀσρὼν, ἐτῶν 89)

Ἡ παράδοσις ἀποτελεῖ παραλλαγὴν τῆς παρὰ Νικ. Γ. Πολίτη ὁ Χιακῆς καθ' ἣν «τὴν ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τὰ σταχέα σκύβουν καὶ φιλοῦν τὴ γῆ τὴν ἀποχαιρετοῦν καὶ λέν: "Ἐχε γειάν, μαννοῦλα μου καὶ πὰ μᾶς φᾶν" οἱ λύκοι. Καὶ ἡ γῆ τοὺς χαιρετᾷ καὶ ἐκείνη καὶ λέγει: "Ἐσῶς οἱ λύκοι τρώγου σας, μὰ ἐγὼ τρώγω τοὺς λύκους».

Κατὰ τὴν Ναξιακὴν παράδοσιν ὁ ἀσπασμὸς οὗτος τῆς γῆς λαμβάνει χώραν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Σταυροπροσκυνήσεως, συνδεομένης οὕτω πρὸς τὴν κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην προσκύνησιν τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς προσκυνήσεως ἀντιστοίχως τῆς γῆς ὑπὸ τῶν σταχύων.

Περὶ τῆς ἐννοίας τῶν παραδόσεων τούτων δέχεται ὁ Νικ. Γ. Πολίτης ὅτι

¹ Νικ. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, μέρος Α', ἐν Ἀθήναις 1871, σ. 63 - 64. Τοῦ αὐτοῦ, Παραδόσεις τ. Α' (1904), σ. 98 - 99 καὶ παρὰ Δημ. Β. Οἰκονομίδη, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 193 κέξ.

² Βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδη, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 197 - 199. Τοῦ αὐτοῦ, Ναξιακαὶ παραδόσεις, Λαογρ. 17 (1957), σ. 52 - 53 καὶ 70.

³ Γέννημα.

⁴ Παραδόσεις τ. Α', Ἀθ. 1904, σ. 174 (=Κ. Κανελλάκη, Χιακὰ Ἀνάλεκτα, Ἀθ. 1890, σ. 365). Βλ. ἔτι καὶ Παν. Νικητά, Τὸ Λεσβιακὸ μυθολόγιον, Μυτιλήνη 1953, σ. 63 καὶ 244.

τότε είναι ἡ ἀρχὴ τῆς σημαντικωτέρας φυτικῆς αὐξήσεως.¹ Τὴν ἐρμηνείαν ταύτην ἐνισχύει ἔτι καὶ ἡ ἐν Λέσβῳ λαϊκὴ δοξασία συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν «τ' Βγατζιλ'σμοῦ τ' μέρα τὰ σπουριὰ ἀφήνιν πλιὰ τοῦ χῶμα τσι φρουδῶνιν».²

Ὅμοιαι παραδόσεις ἀναφερόμεναι ὅμως γενικώτερον εἰς φυτὰ εἶναι γνωσταὶ καὶ ἔξ ἄλλων ἐλληνικῶν τόπων (Αἰτωλίας, Πόντου, Πελοποννήσου κ. ἄ.). Αἰτία τῆς δημιουργίας τούτων ὑπῆρξε κατὰ τὸν Φαίδ. Κουκουλὲν τὸ γεγονὸς ὅτι «πολλῶν δένδρων οἱ κλάδοι εἴτε φύσει εἴτε καὶ ὑπὸ τοῦ καθ' ὥρισμένην διεύθυνσιν πνεόντος ἀνέμου κλίνουσι. Τὸ φυσικὸν τοῦτο φαινόμενον οἱ εὐσεβεῖς Χριστιανοὶ συνέδεσαν μὲ ἐπεισόδιον τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ πλάσαντες σχετικὰς παραδόσεις».³ Τοιαῦται παραδόσεις ἀπαντοῦν ἤδη κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ὡς ἡ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ ἀναφερομένη. «Καὶ δέντρον ἴσταται (ἐν Παλαιστίνῃ) πάσης ἀρωστίας ἀλεξίκακον, ὃ δένδρον εἰς γῆν ἐκλίθη καὶ προσεκύνησε δῆθεν τὸν Κύριον εἰς Αἴγυπτον φεύγοντα, σώζει δὲ εἰσέτι τὸ σχῆμα τῆς προσκυνήσεως».⁴

Η΄. ΗΜΕΡΕΣ

Μὴ ὑπάρχοντες ἔς τὸ χωριὸν μας καὶ τὸ Παρτάκεσφι κ' ἐπῆνε ἡ ἁγία Πρωσκήνη καὶ τὸ ἡδωσεν μὲς ἔς τὰ πλάτια κ' ἀπερρώστηκεν. Τότερα ἀρρώστησεν κ' ἐλειῶσα δὲ κριάτα τζη⁵ κ' ἐπέθανεν.

Λ. Α. ἀρ. 2303, σ. 168. (Ἐκ Βολωτοῦ. Παρὰ Κατίγκως Ἀαρών, ἐτῶν 89)

β΄.

Ἦτανε μιὰ ὑναῖκα κ' ἐφώνασενε μιὰς ἀλλονῆς ὦ εἰτόνισσα! Ἐκείνη νόμιζενε πὼς εἶναι ὑναῖκα καὶ τὴν ἤνοιξενε ἰὰ νὰ νυχτερέψουνε.⁶ Μόλις ποὺ τὴν εἶδενε τὴν ἐδίκρισε κ' εἶδεν ὅτι δὲν ἦτανε ὑναῖκα. Τὴν εἶδενε πὼς ἦτανε ἀπὸ τῆ μέση κι ἀπάνω ὑναῖκα κι ἀπὸ τῆ μέση καὶ κάτω εἶχενε μαλλιαρὰ γαῖδουρνίσια ποδάρια. Ἐτρόμαξεν ἡ ὑναῖκα καὶ ἰὰ νὰ φύγῃ εἶπενε: ἄχ, ἄχ, τί εἶναι ποὺ γίνετ' ὅξω; Λέει: τί; Λέει: τὸ ἁγίας Πέφτης τὸ υἱὸ σκοτώσανε. Μόλις ποὺ ἔπενε ἔτσά ἑταάχτηκε κ' ἤβγεν ὅξω ποὺ νόμιζε πὼς ἦταν Ἀλήθεια, κ' ἐκείνη τὴν ἐκοροῖδεψενε ἰὰ

¹ Παραδόσεις τ. Β' Ἀθ. 1904, σ. 905.

² Βλ. Παν. Νικήτα, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 258.

³ Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1955, σ. 301.

⁴ Βίβλος Χρονικὴ, 515, 15. Βλ. καὶ Φαίδ. Κουκουλέ, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 301-302.

⁵ Τὰ κρέατά της, αἱ σάρκες της.

⁶ Νὰ κάμουν νυχτέρι, νυκτερινὴν ἐργασίαν.

⁷ Ἦτις τὴν ὑπεδέχθη.

νά ἔγῃ ὄξω νά μὴ τῇ δαδάρῃ.¹ Τὸ κατάλαβεν ὅστερα πῶς τσ' εἶπεν φέματα ἰά νά τῇ γάμῃ νά φύῃ. Εἶχεν ὅμως κλειδώσει ἡ ὕναϊκα τῇ βόρτα μόλις ἤφυνε κ' ὅστερα ἤπενε κ' ἤπενε με τὸ παιδί τῇ πού κοιμούτανε καὶ τὸ τζίβισε ἰά νά ξυπνήσῃ νά μὴ φοβάται. Ὅστερα ἤρθεν ἀπ' ὄξω ἔς τὸ παράθυρο κ' ἐφώνασεν ἡ ἄλλη: ὦ εἰτόνισσα! ἄνοιξέ μου νά πάρω τῇ ρόκα μου καὶ τὸ μαλλιοσφόδρό μου² πού τὰ ἔεχασα· ἄνοιξέ μου, νά πάρω τῇ γατρουλήθρα μου. Ἡ ἄλλη δὲ τσ' ἐμίλησενε πιά παρὰ εἶχενε πέσει καὶ τὴν ἐτίναζενε.³ Τότε ἤφυνε πιά αὐτὸ τὸ πρᾶμα. Νά τῇ χαλάτῃ⁴ ἤθελενε ἀλλ' ἀφοῦ τὴν εἶχενε πιά κλείσει ὄξω ἤσκασενε κ' ἐχάθηκενε. Ἦτανε σκόλη μέρα. Ἐημέρωνενε τσ' ἀγίας Παρασκευῆς.

Λ. Α. ἀρ. 2303, σ. 6 - 7. (Ἐκ Φιλωτίου. Παρὰ Φλώρας Β. Μουστάκη, ἐτῶν 69)

Αἱ παραδόσεις αὗται ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀγίαν Παρασκευὴν ἰδίᾳ δ' εἰς τὴν ιδιότητα αὐτῆς ὡς τιμωροῦ ἐργαζομένων γυναικῶν εἰς ἡμέρας ἢ ὥρας μὴ ἐπιτρεπομένας ὑπ' αὐτῆς.⁵ Ἐν τῇ πρώτῃ γίνεται λόγος περὶ τῆς τιμωρίας ὑπ' αὐτῆς γυναικός, ἣτις ὕφαινε κατὰ τὴν Παρασκευὴν ἡμέραν τηρουμένην ὡς ἀργίαν ὑπὲρ τῆς Ἀγίας,⁶ ἐν δὲ τῇ ἐτέρᾳ περὶ ἀποπειρᾶς τιμωρίας γυναικός, ἐργαζομένης κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἐορτῆς τῆς.

Ἡ μεροφὴ ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐμπεριέχεται ἐν τῇ δευτέρᾳ παραδόσει ἡ τιμωρὸς Ἀγία ἀπὸ τῆ μέση κι ἀπάνω ὕναϊκα καὶ ἀπὸ τῇ θέσῃ καὶ κάτω με μαλλιαρά γαϊδουρνίσσα ποδάρια, μὴ ἀπαντῶσα εἰς ἄλλαν, περὶ αὐτῆς παραδόσεις καὶ διὰ ἐκ Νάξου,⁸ ἐνθυμίζει ὁμοίαν ἐμφάνισιν τῶν δαιμόνων εἰς τὸν ἅγιον Ἀντώνιον, ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ Ἀθανασίου, ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, παραδίδοντος σχετικῶς ὅτι «ἀναστὰς δὲ (ὁ Ἀντώνιος) εἶδε θηρίον ἀνθρώπῳ μὲν ὅμοιον ὥς τῶν μηρῶν, τὰ δὲ σκέλη καὶ τοὺς πόδας ὁμοίους ἔχον ὄνω».⁹ Τὸ δαιμόνιον τοῦτο εἶναι, ὡς ὑποθέτει ὁ Φαίδων Κουκουλές, ἡ τῶν κειμένων ὀνοσκελὶς, ἣτις «καταλεκτέα με-

¹ Νά μὴ τὴν πειράξῃ, νά μὴ τὴν ἐνοχλῇ.

² Σπόνδυλος προσαρμοζόμενος εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἀτράκτου διὰ νά περιστρέφεται αὕτη εὐκολώτερον.

³ Ἐτρεμεν ἐκ τοῦ φόβου. Τὸ ρῆμα χρησιμοποιεῖται κυρίως με τὴν ἔννοιαν τοῦ προκαλουμένου ἐκ τοῦ ψύχους ρίγους.

⁴ Νά τὴν ἐξοντώσῃ.

⁵ Περὶ τῆς Ἀγίας ταύτης γενικῶς βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Ἡ Ἀγία Παρασκευὴ εἰς τὸν βίον τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ρουμανικοῦ λαοῦ, Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ 9-10 (1955-1957), σ. 65 - 104.

⁶ Βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 77.

⁷ Βλ. καὶ Δημ. Β. Οἰκονομίδου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 77 - 78.

⁸ Πρβλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 78 - 79.

⁹ Βίος τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου, Migne, P. G. 26, § 53, στ. 920.

ταῦν τῶν φαντασμάτων». ¹ Κατὰ τὸν Roger Goossens ὁ δαίμων οὗτος συμπίπτει πρὸς τὴν Ἑμπούσαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, πρόκειται δ' ἴσως περὶ δαιμονίου ἐν ᾧ ἀφωμοιώθησαν δύο ἀρχικῶς διακρινόμενα ἀπ' ἀλλήλων δαιμονικά ὄντα. ² Εἰς τὸν λαὸν ὑπάρχει καὶ σήμερον ἡ πίστις περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν δαιμονίων τούτων, ὡς καὶ ἐκ τῆς ἡμετέρας παραδόσεως ἐμφαίνεται ταῦτα καλοῦνται ἀνασκελάδες (ἀνασκελάς) κατὰ παραφθορὰν ἐκ τοῦ Ὀνοσκελής. ³

Περὶ τῆς ἀναφερομένης τέλος ἐν τῇ δευτέρᾳ παραδόσει ἁγίας Πέμπτης παρατηρῶ ὅτι αὕτη, οὕσα ἀνύπαρκτος, ὅσον γνωρίζω, θὰ ἐπλάσθη κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἁγίαν Παρασκευήν.

Θ'. ΑΙΤΙΑ

Ὁ Φλεβάρης.

Οἱ μηνάδες ἀπὸ τὴν πρώτη τοῦ χρόνου πρὸς ἀρχινοῦσεν ἀπὸ τὸ Σεπτέμβριο ἐτρυγῆσαν τ' ἀθέλει δῶνε (ἀδέρφια ἦσαν αὐτοὶ βεβαία) καὶ ἐμάζεψαν τὸ κρασί καὶ τὸ βάλανε σ' ἓνα βαρέλι. Ἀρχίσανε ἀπὸ τὸν πρώτο καὶ ἐβάλανε μιὰ κάνουλα ⁴ τοῦ Σεπτέμβρι ἀφ' ἧς ἀπάνω τοῦ Νοέμβρι πρὸς κάτω καὶ ὅλων τῶν μηνάδων κατὰ σειρά. Οἱ κάνουλες ἦσαν ἑκατὶ ἴδιο βαρέλι κατὰ σειρά. Ἦρθε ἡ σειρά τοῦ Φλεβάρι. Αὐτὸς ἦτανε πονηρός. Λέει: νὰ βάλετε τὴ γάνουλά μου τελευταία. Ὅχι, νὰ τὴ βάλωμεν ἐς τὴ σειρά, εἶπαν οἱ ἄλλοι. Αὐτὸ δὲν ἠθέλησε τοῦ κάμαν τὸ χατήρι του καὶ τὴ βάλαν τελευταία. ⁵ Ἀλλ' αὐτὸς τι ἐκάνε. Λέει: ἐγὼ θέλω νὰ δοκιμάξω τὸ μούστο ἂν ἐγίνηκεν. Οἱ ἄλλοι τοῦ ἔπανε: ἀπὸ τώρα θὰ δοκιμάξης τὸ μούστο; ἀλλὰ, τὼν εἶπεν, τὸν δικό μου θέλω νὰ δοκιμάξω καὶ ὄχι τὸν δικό σας. Καλὰ. Ἄς τονε, εἶπαν οἱ ἄλλοι.

Τὸ βρήκε καλὸ καὶ ἤπινεν ταχτικά. Τὸ δικό μου πίνω ἔλεγε πάντα, ὄχι τὸ δικό σας. Μιὰ μέρα ἔχανε τραπέζι. Λέει: δὲ φέρνομεν καὶ κρασί νὰ πιούμεν; Τώρα τὸ κρασί εἰ γκωμμένο. ⁶ Ἦνοιξεν ὁ πρώτος τὴ γάνουλά του ἀλλὰ δὲν ἔτρεχε.

¹ Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τ. Α', II, Ἀθήναι 1948, σ. 251.

² Βλ. Roger Goossens, Les femmes de la mer. Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 218 - 219.

³ Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀνασκελάδων. Βλ. Νικ. Γ. Πολίτην εἰς Λεξικ. Ἀρχεῖον τῆς Μέσης καὶ Νέας Ἑλληνικῆς, τόμ. Ε' (1918), σ. 30 - 32. Γενικῶς περὶ τῆς πίστεως τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ὑπαρξιν τούτων βλ. Roger Goossens, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 215 - 231 καὶ Στίλπ. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, ἐν Ἀθήναις 1922, σ. 183 - 184 καὶ 190.

⁴ Στρόφιγγα, κρουρόν.

⁵ Δηλ. παρὰ τὸν πυθμένα τοῦ βαρελιοῦ.

⁶ Καμωμένον, κατάλληλον πρὸς πόσιν.

Σειρά ὅλοι¹ δὲν εὐρήκανε κρασί. Βρὲ Φλεβάρη, τί μᾶς ἤκαμες; ἤπιες ὅλο τὸ κρασί; ἐμεῖς δὲν ἤπιαμεν καθόλου. Σὰς ὀρκίζομαι δὲν ἤπια ἀπὸ τῆ γίνουλα τῆ δικῆ σας πιτυλιά.² Ὅσο ἴπια τό ἴπια ἀπὸ τῆ δικῆ μου. Τότες τὸν ἐπιάσανε καὶ τὸν ἐρρίζανε ἀπὸ τὸ παράθυρο ὅξω ἀπὸ τὸ σπίτι κ' ἤσπασε τὸ ποδάρι του κ' ἐτραυήχτηκεν σὲ μιὰν ἀπανεμιά³ κ' ἐκάθισεν κ' ἤκλαιεν ἀπὸ τὸ βόνο πού ἔχεν. Ἀλλὰ ἔκει πού ἔκλαιεν ἐγέλανε, γιατί ἐγέλασεν ἔντεκα νομάτοι. Καὶ γι' αὐτὸ ὁ Φλεβάρης ἐκεῖ πού ἔκει κακωσυνᾶτος⁴ καὶ χιονίζει, ἐκεῖ βγαίνει ὁ ἥλιος καὶ γίνεται καλοκαίρι. Καὶ τό ἔχομεν.⁵ Λέει: ὁ Φλεβάρης κλαίει καὶ γελᾷ.

Λ. Α. ἀρ. 2303, σ. 27-28. (Ἐκ Φιλωτίου. Παρά Νικ. Ἰ. Μαυρομάτου, ἐτῶν 74)

Ἡ παράδοσις αὕτη εἶναι αἰτιολογικὴ τοῦ εὐμεταβόλου τῶν καιρικῶν συνθηκῶν κατὰ τὸν μῆνα Φεβρουάριον καὶ οὐχὶ κατὰ τὸν Μάρτιον ὥς εἰς τὰς ἐξ ἄλλων τόπων, ἐξ ὧν συναφεῖς παραδόσεις ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Νικ. Γ. Πολίτου.⁶

Σημ. Σχετικῶς πρὸς τὸ ἔθιμον τοῦ «εὐμεταβόλου» τὸ σχετιζόμενον πρὸς τὰς περὶ τοῦ ἁγίου Παχωμίου παραδόσεις (βλ. ἄνωτ. σ. 212-216) σημειοῦμεν, κατόπιν προσφατοῦ ἐρευνῆς ἡμῶν κατὰ τὸν Αὐγούστον 1969, ὅτι τοῦτο ἐκείνην χώραν μετὰ πρὸ τινος χρόνου καὶ εἰς δύο πᾶσι ἐν Νάξῳ ἐκκλησίαις, τὸ τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου (κοινῶς αἱ Σίδερας) κείμενον παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν Νάξου (Χώρας) - Μελάνων καὶ τὸ τοῦ ἁγίου Εἰσηνῆς, κείμενον ἐν τῷ νεκροταφείῳ Κουρουνοχωρίου Μελάνων.

¹ Ἦνοιξαν ὅλοι κατὰ σειρὰν τὸν χρονὸν των.

² Σταγόνα.

³ Ὑπνέμον μέρος.

⁴ Μὲ κακωσύνας, κακοὺς καιροὺς. Τὸ ἀντίθετον καλωσυνᾶτος.

⁵ ἔχει μένει παροιμιῶδες.

⁶ Παραδόσεις, τ. Α', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 617-619.